

Osmanlı Devleti'nde Hz. Peygamber'in Hukukunu Korumaya Yönelik Tedbirler: Ahî Çelebî'nin *Risâle fî sebî'n-Nebî Aleyhisselâm ve ahkâmihî* İsimli Risalesinin Tahkik ve Değerlendirilmesi

Ünal ŞAHİN

Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof., Artvin Çoruh University Faculty of Theology

Artvin / TÜRKİYE

unalsahinn29@gmail.com | orcid.org/0000-0001-6741-4943

Öz

İnsan onurunun korunması, hukukun temel ilkeleri arasında yer alan evrensel bir değerdir. Doğuştan her insan için var olan bu hak, her dönemde hukukçular tarafından farklı biçimlerde normatif zemine taşınarak ifadelendirilmiştir. Ancak peygamberlerin ve özelde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) onurunun ve hukukunun korunması, inanca dayalı bir gereklilik taşıyarak hukuksal alanın ötesinde bir anlam kazanmaktadır. Çünkü Peygamberlere iman, bunun zımında onların hukukunu korumayı imanî bir mesele hâline getirmektedir. Klasik dönem İslam hukukçuları, konuyla ilgili müstakil eserler kaleme alarak, Hz. Peygamber'in hukukunu ihlâl eden kimselere -ister müslüman ister zimmî olsun- uygulanacak cezaları normatif bir çerçevede sistematikleştirmişlerdir. Günümüzde ise Türk pozitif hukukundaki mevcut boşluklar ve ifade özgürlüğünün sınırlarının muğlak olması, marjinal bazı kimselerin Hz. Peygamber'i tezyif etme cüretini göstermesine, toplumsal infiale ve kaotik ortamların oluşmasına

Geliş/Received: 23.08.2025 | **Kabul/Accepted:** 22.12.2025 | **Yayın/Published:** 30.12.2025

Atıf/Citation: Şahin, Ünal. "Osmanlı Devleti'nde Hz. Peygamber'in Hukukunu Korumaya Yönelik Tedbirler: Ahî Çelebî'nin *Risâle fî sebî'n-Nebî Aleyhisselâm ve ahkâmihî* İsimli Risalesinin Tahkik ve Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 46 (Aralık 2025), 189-221./Şahin, Ünal. "Measures for the Protection of the Rights of the Prophet in the Ottoman Empire: Critical Edition and Analysis of Ahî Çelebî's Treatise *Risâla fî Sabbi al-Nabî 'Alayhi al-Salâm wa Ahkâmihî*". *Journal of Islamic Law Studies* 46 (December 2025), 189-221.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1771215>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Ünal ŞAHİN | CC BY-NC-ND 4.0 International

zemin hazırlamaktadır. Binaenaleyh günümüz pozitif hukuk sisteminde buna dair bir kanun maddesiyle tüm peygamberlerin özelde ise Hz. Peygamber'in şahs-ı manevisi anayasal zeminde doğrudan koruma altına alınmalı, ifade özgürlüğünün sınırları net olarak çizilmeli, hakaret ve tahkir eylemlerine açık cezai müeyyideler belirlenmeli ve böylelikle toplumdaki dinî hassasiyetleri zedeleyen fiiller engellenerek kamu düzeni korunmalıdır. Bu çalışmada, Osmanlı âlimlerinden Ahî Çelebî'ye ait *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* isimli risale ilk defa tahkik edilmiştir. Çalışmada, Osmanlı Devleti'nde Hz. Peygamber'in hukukunu korumaya yönelik tasavvurun ne şekilde olduğunun gösterilmesi hedeflenmiştir. Makalede, risâlenin aidiyet sorunları giderilmiş, muhtevası, yazım sebebi ve güncel bağlamı incelenmiştir. Son kısımda ise mevcut hukukî boşlukları gidermek ve kamu düzenini korumak amacıyla, tüm peygamberlerin özelde Hz. Peygamber'in şahs-ı manevisinin anayasal zeminde doğrudan koruma altına alınmasına yönelik somut öneriler sunulmuştur. Ayrıca, konunun uluslararası hukuk platformlarına (AİHM, UMIHK) taşınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hz. Peygamber'in Hukuku, Ahî Çelebî, *Risâle fî sebbi'n-Nebî*, Yaptırım.

**Measures for the Protection of the Rights of the Prophet in the Ottoman Empire:
Critical Edition and Analysis of Ahî Çelebi's Treatise *Risâla fî Sabbi al-Nabî*
'Alayhi al-Salâm wa Ahkâmihî**

Abstract

The protection of human dignity is a universal value and one of the fundamental principles of law. This right, inherent in every human being from birth, has been expressed and incorporated into normative frameworks in various ways by jurists throughout history. However, safeguarding the dignity and legal status of the prophets -and specifically of the Prophet Muhammad (peace be upon him)- carries a faith-based obligation that extends beyond the legal domain. Belief in the prophets implicitly renders the protection of their rights a matter of faith. Classical Islamic jurists devoted independent works to this issue and articulated the legal sanctions to be applied to those who violated (whether Muslim or dhimmî) the rights of the Prophet Muhammad, thereby grounding these rulings in a normative legal framework. In contemporary times, the existing gaps in Turkish positive law and the lack of clear boundaries regarding freedom of expression provide space for marginal groups to dare insult the Prophet Muhammad, which in turn leads to public outrage and creates conditions conducive to social unrest. Therefore, in the current positive legal system, the collective moral personality of all prophets -and specifically that of the Prophet Muhammad- should be granted direct constitutional protection through a specific legal provision. The limits of freedom of

expression should be clearly defined, explicit criminal sanctions should be established for acts of insult and defamation, and thus actions that offend religious sensitivities within society should be prevented, thereby safeguarding public order. In this study, the treatise *Risāla fī Sabb al-Nabī* by the Ottoman scholar Ahî Çelebî has been critically edited for the first time. The study aims to reveal how the Ottoman Empire conceptualized the protection of the Prophet Muhammad's rights. The article addresses the issues of authorship regarding the treatise, and examines its content, the reasons for its composition, and its relevance in the contemporary context. In the final section, concrete proposals are presented to address existing legal gaps and to protect public order by ensuring that the collective moral personality of all prophets—and especially that of the Prophet Muhammad—is granted direct constitutional protection. In addition, the necessity of bringing the issue before international legal platforms (such as the ECtHR and the UN Human Rights Committee) is emphasized.

Keywords: Islamic Jurisprudence (Fiqh), Rights of the Prophet Muhammad, Ahî Çelebî, *Risāla fī Sabb al-Nabī*, Sanctions.

A. İnceleme

Giriş

Toplular, varlıklarını sürdürmek ve aidiyet duygusunu pekiştirmek amacıyla kutsal kabul ettikleri değerler etrafında birleşirler. Bu kutsal değerler hiyerarşisinde din olgusu merkezi bir konuma sahiptir. İnsanlar, tarih boyunca kutsal kabul ettikleri bu değerlere karşı sadece gönülden bağlılık göstermekle kalmamış, aynı zamanda onları koruma ve savunma refleksi de geliştirmişlerdir. Bu savunma mekanizması kimi zaman yasal düzenlemelerle (kanun), kimi zaman da şiddetli çatışmalarla (savaş) tezahür etmiştir.

İslâm dünyasında kutsal kabul edilen hususların başında ise şüphesiz Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsiyeti ve temsil ettiği nübüvvet makamı gelmektedir. Klasik dönemde Hz. Peygamber'in hukukunu korumaya yönelik normatif düzenlemeler, dönemin hukukçuları (fukaha) eliyle titizlikle gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti de bu geleneği sürdürmüş ve Hz. Peygamber'in şahsiyetine ve nübüvvet makamına yönelik hakaret barındıran ifadelerin önüne geçmek için hem siyasal hem de hukuki açıdan koruma mekanizmaları oluşturmayı hedeflenmiştir.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti fakihlerinin Hz. Peygamber'e yönelik hakaretleri nasıl tanımladığını, bu fiilleri hangi normatif zemine oturttuklarını ve buna karşı hangi hukukî mekanizmaları geliştirdiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Ahî Çelebî'nin *Risāle fī sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* adlı eseri üzerinden dönemin hukuki

tasavvuru incelenerek, buradan elde edilen verilerin günümüz Türk pozitif hukukundaki mevcut boşluklar bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Makalede, Osmanlı döneminde Hz. Peygamber'in hukukunu korumaya yönelik kaleme alınan *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* isimli risalenin tahkik ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Risâlenin içeriğine geçilmeden önce, kaynaklarda eserin otantikliği ve müellifine dair yaşanan karışıklıkların giderilmesi zorunludur. Söz konusu risâlenin, kaynaklarda hem Ahî Çelebî'ye (ö. 905/1500) hem de Hüsâm Çelebî'ye (ö. 926/1520) nisbet edilmesi, öncelikle otantiklik sorununun çözülmesini gerektirmiştir. Bu sorunu gidermek amacıyla evvela Ahî Çelebî'ye nisbet edilen üç farklı risale incelenmiş, ardından Hüsâm Çelebî'ye ait olduğu ileri sürülen yedi farklı nüsha tetkik edilmiştir. Yapılan mukayeseli inceleme sonucunda risâlenin nihaî aidiyeti tespit edilmiş ve bu tetkikin sonuçlarına göre çalışmaya yön verilmiştir.

Müellifin bu risaleyi kaleme alma sebepleri detaylı olarak irdelenmiştir. *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî*'nin, Hz. Peygamber'e hakaret etme ihtimali üzerine sistematik bir kompozisyonda tertip edildiği görülmektedir. Müellif, risâleyi üç temel başlık altında ele alarak geliştirmiştir. Risâlenin temel kaygısı hakaretin keyfiyetinin ne olduğunun hukuken vuzuha kavuşturulmasıdır. Bu çerçevede, hakaret içeren bir hareketin bir Müslüman veya bir zimmîden sadır olması durumunda izlenecek hukuki süreçlerin ve uygulanacak cezaî müeyyidelerin detayları incelenmiştir.

İncelenen risâlede dikkat çeken unsurlar, eserin yazıldığı dönemin sosyal ve hukuki atmosferine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Risâlede yer alan Farsça ifadeler, dönemin ilim ve hukuk çevrelerindeki dilsel etkileşimi ve muhtemelen risâlenin hitap ettiği çevreyi göstermesi açısından önemlidir. Zındıklık vurgusu açısından ise metin boyunca zındıklara dair yapılan vurgular ve bazı nüshaların turre kayıtlarında geçen zındık tanımlamaları dikkat çekicidir. Bu vurgular Osmanlı Devleti'nin erken dönemde zındıklık faaliyetlerine karşı bir hazırlık içinde olduğunu ve fukahânın (hukukçuların) bu süreçte toplumsal zeminde aktif biçimde rol üstlenerek devletin ideolojik ve hukuki savunmasına katkı sağladığını açıkça göstermektedir.

1. Ahî Çelebî'nin Kısa Biyografisi

Ahî Çelebî'nin (Ahîzâde) asıl ismi kaynaklarda Yûsuf b. Cüneyd olarak geçmektedir. Tokat'ta bir imamın oğlu olarak dünyaya gelen Yûsuf b. Cüneyd, ilim çevrelerinde Ahî Çelebî veya Ahîzâde Yûsuf Efendi olarak şöhret bulmuştur. Eğitim sürecinde Seyyid Ahmed Kırîmî (ö. 862'den sonra), Molla Hüsrev (ö. 885/1480) ve Hasan Çelebî (ö. 886/1481) gibi devrin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır.

İlmi kariyerine Bursa'da müderris olarak başlayan Ahî Çelebî, daha sonra Osmanlı ilmiyesinin zirve kurumlarından olan Sahn-ı Semân Medreseleri'ne müderris olarak atanmıştır. Ahî Çelebî bu görevini sürdürürken İstanbul'da vefat etmiştir. Vefat tarihi konusunda kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır: Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657) vefat tarihini hicrî 905 yılı olarak verirken,¹ Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920) ve Ziriklî (ö. 1976) ise bu tarihi 902 olarak kaydetmektedirler.²

Ahî Çelebî'nin literatürde kayıtlı birçok ilmi çalışması bulunmaktadır. Kaynaklarda en meşhur eseri olarak *Zahîratü'l-‘ukbâ fî şerhi Sadri’ş-şerî’ati’l-‘uzmâ* adlı eseri zikredilmektedir. Kâtip Çelebî bu eseri “makbul ve mütedavil/dolaşımda olan” bir eser olarak tavsif etmektedir.³ Eserin 150’yi aşkın yazma nüshasının bulunması da bu durumu teyit eder mahiyettedir. Ayrıca *Hâşiye-i Çelebî* diye de tanınan bu eserin birkaç defa basıldığı belirtilmekte⁴ ve Leknevî (1848-1886) ise bu eserin Hasan Çelebî’ye nisbet edilmesindeki yanlışlığa dikkat çekmektedir.⁵

Biyografik kaynaklarda Ahî Çelebî’ye ait olduğu kaydedilen diğer çalışmalar şunlardır: *Hediyyetü’l-mühtedîn*, *Hâşiye ‘ale’l-Vikâye*, *Zübdetü’t-ta’rîfât*, *Muhtasar Fetâvâ-yı Kâdîhân*, *Terceme-i Ferâiz-i Sirâciyye* ve *Ta’lîkât ‘alâ Tefsîri’l-Beyzâvî*.⁶ Ancak, Ahî Çelebî'nin hayatını ele alan gerek erken dönem gerekse sonraki biyografik kaynakların tamamına yakınının, müellifin bu kadar çok eserine atıfta bulunmalarına rağmen onun, *Risâle fî sebbi’n-Nebî* ve *ahkâmihî* çalışmasına değinmemesi kuşku uyandırmaktadır. Bu durum risalenin müellife aidiyetini nisbeten meşkûk hale getirmekte ve çalışmanın apokrif bir

¹ Hacı Halife Mustafa b Abdullah Kâtip Çelebî, *Süllemü’l-vüsûl ilâ tabakâti’l-fuhûl* (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/428.

² Hayreddin Ziriklî, *el-A‘lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-‘Arab ve’l-müsta‘rebîn ve’l-müsteş-rikîn* (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 1984), 8/223; Bağdatlı İsmail Paşa Babanzâde, *Hediyyetü’l-‘arifîn, esmâ’ü’l-mü’ellifîn ve âsârü’l-muşannifîn* (Beyrut: Dâru İhyai’t-turâsi’l-Arabî, 1955), 2/563.

³ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyai’t-turâsi’l-Arabî, 1941), 2/2020.

⁴ Halit Ünal, “Ahîzâde Yûsuf Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/549.

⁵ Ebü’l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *el-Fevâ'idü’l-behiyye fî terâcimi’l-Hanefiyye* (Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, ts.), 226-227.

⁶ Ebü’l-Hayr İsmüddin Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâ’iku’n-nu‘mâniyye fî ‘ulemâ’i’l-Devleti’l-‘Osmâniyye* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1975), 1/166-167; Çelebî, *Süllemü’l-vüsûl ilâ tabakâti’l-fuhûl*, 3/428; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 8/223; Leknevî, *el-Fevâ'idü’l-behiyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*, 226-227; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemü’l-mü’ellifîn: Terâcimu’l-muşannifîn kütübü’l-Arabiyye* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 13/286; Babanzâde, *Hediyyetü’l-‘arifîn*, 2/563; Ünal, “Ahîzâde Yûsuf Efendi”, 1/549.

metin olma ihtimalini düşündürmektedir.⁷ Bu ihtimal çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı şekilde analiz edilerek risalenin gerçek aidiyeti tespit edilecektir.

2. Risalenin Aidiyet Sorununun Giderilmesi

Osmanlı döneminde kaleme alınan bazı risalelerde nisbet sorunu mevcuttur. Bu durum risalenin gerektiği şekilde değerlendirilmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bir risalenin müellifinin tespiti sadece bibliyografik bir mesele olmanın ötesinde, risalenin ilim tarihi içerisindeki yerini, bağlamını, entelektüel çevrenin olaylar karşısındaki tavrını, düşünsel zeminini ve içeriğini de doğru anlayabilmek için oldukça önemlidir.

Tahkiki yapılan bu risalede de kaynaklar muvacehesinde zahiren müellif-nisbet sorunu mevcuttur. Bundan dolayı evvela risalenin kime ait olduğuna dair eldeki veriler incelenmiş, risalenin gerçek müellifine dair daha sağlam ve tutarlı bir kanaat oluşturulmasına çaba sarfedilmiş ve metnin ilmî bağlam içindeki yerini doğru biçimde tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Ahî Çelebî'nin bazı eserlerinin başka müelliflere nisbet edilmesi sadece bu eserle sınırlı değildir. Yukarıda zikri geçtiği üzere *Hâşiye-i Çelebî* diye meşhur olan eserin de benzer şekilde Hasan Çelebî'ye nisbet edilmesi oldukça düşündürücüdür.⁸

Yazma eserlerde müellif isimleri genellikle risalenin dîbâcesinde veya hatime kısmında yer almaktadır. *Risâle fî sebbi'n-Nebî aleyhisselâm ve ahkâmihî* isimli bu risale, bazı yazma nüshaların ferağ kaydında Ahî Çelebî'ye nisbet edilirken bibliyografik kaynaklarda ise Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Râşid Efendi koleksiyonunda yer alan bir nüshada risale Ahî Çelebî'ye nisbet edilmekte ve (132a) ifadeleriyle risale sona ermektedir. Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonunda yer alan bir nüshada ise şu ifadelerle ferağ kaydı düşünülmüştür:

هذه الرسالة كتبها التي الفاضل المحقق المسمى بأخي جَلْبِي في حاشية على صدر الشريعة في باب الجزية (فاطلبه تجد). إلا أنها لم تقابل بصحيح النسخة.

Bu risaleyi, faziletli muhakkik Ahî Çelebî yazmıştır. Risale, Sadruşşerîa'nın eseri üzerine yazılan haşiyenin cizye bahsinde mevcuttur. İsteyen bakıp bulabilir. Ancak bu nüsha, sahih bir nüsha ile mukabele edilmemiştir.

⁷ Apokrif metinlerin araştırılmasındaki safhalar için bk. Ünal Şahin, "Kâsım b. Kutluboğa'ya Nisbet Edilen Uydurma Bir Metin: Menâkıbu Ebî Hanîfe", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (Aralık 2022), 848 vd.

⁸ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 227.

Müstensihin verdiği bu bilgi, bizler için oldukça önem arz etmektedir. Zira belirtilen esere gidildiğinde durumun müstensihin belirttiği şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Müstensihin bahsettiği eser aslında Ahî Çelebî'nin *Zahîratü'l-'ukbâ fî Şerhi Sadri's-şerî'ati'l-uzmâ* isimli eseridir. Eserin birçok nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur. Mezkûr eserin Kayseri Râşid Efendi/430 demirbaşında yer alan nüsha müellif nüshası olup, bu nüshanın 150a-152b sayfa aralığında *Risâle fî sebbi'n-Nebî* yer almaktadır. Bu da işbu risalenin Ahî Çelebî'ye ait olduğunu açıkça göstermektedir.

Risale, kütüphane kayıtlarında Hüsâm Çelebî'ye de nisbet edilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'ne kayıtlı ve Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen bu risalelerin ne dîbâce ne de hâtimesinde müellife aidiyetine dair bir ifade görülmediği gibi söz konusu risalelerin hiçbirisinin ferağ kaydında bu risalenin müellifine dair açık bir bilgi de yer almamaktadır. Bu durum, biri hariç risalelerin hepsinde aynı şekildedir. Sadece Tekelioğlu nüshasının üst kısmında çok sonraları kayıt için yazıldığı anlaşılan (حسام الدين حسين بن (عبد الرحمن) notu mevcuttur. Dolayısıyla risaleler üzerinden müellifin tespiti veyahut eserin Hüsâm Çelebî'ye nisbeti mümkün değildir. Ayrıca Şehid Ali Paşa nüshasındaki min-huvât notları, Tekelioğlu nüshasının baş tarafında yer alan ziyade, risale adına farklı hususları da gündeme getirmektedir. Tüm bunlara nazaran Kâtip Çelebî, *Risâle fî sebbi'n-Nebî Aleyhisselâm ve ahkâmihî* isimli bu risalenin Hüsâm Çelebî'ye ait olduğunu tasrih etmektedir. Kâtip Çelebî'nin risalenin içeriğine dair verdiği bilgiler ile tahkikini gerçekleştirdiğimiz risale karşılaştırıldığında risalenin birebir örtüştüğü görülmektedir.⁹ Bu durum Kâtip Çelebî'nin bir değerlendirme hatası olarak görülebilir.

Öte yandan Hüsâm Çelebî ile Kâtip Çelebî arasında büyük bir zaman farkının bulunması da Kâtip Çelebî'nin risale-müellif ilişkisinde dair verdiği bilgi için sorgulanması gereken bir husustur. Hüsâm Çelebî ile Ahî Çelebî'nin isimde benzerlik taşıması, ikisinin de Tokatlı olması, aynı hocalardan ders almaları, çağdaş olmaları gibi hususlar karışıklığın başlıca sebepleri kabul edilebilir. Bunlarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi Ömer İşbilir koleksiyonunda yer alan ve Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen aynı isimdeki risalenin varlığı da böyle bir yanılmanın sebebi olabilir. Aşağıda detaylı ele alınacağı üzere Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen altı risale *Zahîratü'l-'ukbâ*'da yer alan bölüm ile aynı iken, bu koleksiyonda bulunan risale ise diğerlerinden farklıdır.

3. Ahî Çelebî'ye Nisbet Edilen Nüshaların Özellikleri

Risâle fî sebbi'n-Nebî isimli risalenin nüshalarının tanıtımına geçmeden önce şunu ifade etmek gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi zikri geçen risale aslında

⁹ Çelebî, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâtî'l-fuhûl*, 2/48; Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/871.

Zahîratü'l-'ukbâ'nın metni içerisinde. Müellif, kendi nüshasının hâmişine “ مسائل سبّ النبي ” kaydı koyarak (150a) ayrıca işarette bulunmuş, daha sonra bu risale müstakil olarak farklı nüshalarla çoğaltılmıştır. *Zahîratü'l-'ukbâ*'nın elimizde müellif nüshası olduğu için biz de metnin hazırlanmasında bu nüshayı esas aldık. Bu itibarla, tahkik çalışmasının temelini teşkil eden ana metin, *Zahîratü'l-'ukbâ*'da yer alan nüshadır. Asıl kabul ettiğimiz nüshayı (İ) rumuzuyla gösterdik ve bu nüshadaki bazı problemlere işaret etmek amacıyla dipnotlarda da aynı rumuzu kullandık. Diğer taraftan biz bununla yetinmedik ve Ahî Çelebî'ye nisbet edilen iki nüsha ile de karşılaştırmayı yaptık. Tahkikte Râşid Efendi nüshasını (.), Hasan Hüsnü Paşa nüshasını ise (ح) remziyle belirttik ve farklılıklara işaret ettik. Müellif nüshası olması ve farklı iki nüsha ile de mukabele edilmesini yeterli gördük. Bununla birlikte bazı risalelerde yer alan önemli kayıtları, ilgili risalenin rumuzuyla birlikte aktarmayı tercih ettik. Ayrıca Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen nüshalardaki turre kayıtlarından kayda değer gördüklerimizden bazılarını da metinde yer verdik. Risalenin tahkikinde *İTNES* yazım esaslarını gözettilik.

3.1. Reşîd Efendi Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Ahî Çelebî'nin *Zahîratü'l-'ukbâ fî şerhi Sadri's-şerî'ati'l-'uzmâ* isimli çalışmasında yer alan bu risale Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki farklı mecmua içerisinde *Risâle fî sebbi'n-Nebî* adıyla kayıtlıdır. Farklı risaleleri barındırması sebebiyle bu iki risaleye burada yer verilmesi uygun görülmüştür. Aksi takdirde *Zahîratü'l-'ukbâ*'nın her nüshasında bu risaleyi görmek mümkündür. Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Reşîd Efendi koleksiyonu 00985-027 numaralı bölümde *Risâle fî sebbi'n-Nebî Sallallâhu aleyhi ve Sellem ve ahkâmihî* ismiyle bir mecmua içerisinde ve 131a-132a varakları arasındadır. Risalenin varakları 28 satır olacak şekilde yazılmış ve başlıklarda kırmızı renkli mürekkep kullanılmıştır. Bu nüshada risalenin başlığı ise şu şekilde verilmiştir: (هذه الرسالة في سبّ النبي عليه السلام لأخي چلبى رحمه الله). Risaledeki farklılıklar asıl kabul edilen nüsha ile karşılaştırılmış ve dipnotta bunlara işaret edilmiştir. Risale, Ahî Çelebî'ye nisbet edilerek son bulmaktadır. Bu nüsha metinde (.) sembolü ile gösterilmiştir.

3.2. Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonunda 00070-024 numarada *Risâle fî sebbi'n-Nebî fî Hâşiyeti ale's-Sadruşşerî'a* adıyla kayıtlıdır. Aslında bu isimlendirme doğrudur. Zira tahkiki gerçekleştirilen bu risale, Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) eserine yazılan hâşiyede yer almaktadır. Risale 298b-301a varak numaraları arasında olup, varaklar 23 satırdan oluşmaktadır. Risalede kırmızı mürekkep birçok noktada kullanılmıştır. Risale bir mecmua içerisinde (هذه رسالة في سبّ النبي) başlığıyla okuyucuya sunulmaktadır. Bu nüshada yer alan mezkûr müstensih kaydı, mesele

etrafındaki tartışmaları sona erdirmesi açısından hem önemli hem de dikkate değerdir. Bu nüsha metinde (ح) sembolü ile gösterilmiştir.

3.3. Antalya Tekelioğlu Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 00909-005 koleksiyonun 188b-191a varak numaraları arasında yer almaktadır. Risalede giriş ve son sayfa hariç varaklar 21 satırdan oluşmaktadır. Bu risalenin baş tarafında bulunan kısım diğer nüshalardaki (علم) kısmına kadar fazlalıktır. Sebbi'n-Nebî ile alakalı olan söz konusu fazlalık şu şekildedir:

وأما السب؛ فلائه لو وقع من مسلم كان أو كافرا الكفر المقترون بعقد الذمة ليس بدافع له فلأن لا يكون الكفر الطارئ رافع له أولى وأخرى، لأن الدفع أهون من الرفع فقولاه عند الشافعي رحمه الله عليه سب النبي عليه الصلاة والسلام إلخ. له أن عقد الذمة خلف عن الإيمان في إفادة الأمان فما ينقض الأصل الأقوى ينقض الخلف الأدنى بالطريق الأولى كذا في الكافي. وجوابنا ما أسلفناه من دليلنا.

Risalenin başlığında (مطلب: أحكام سب النبي صلى الله عليه وسلم والعياذ بالله) şeklindeki ifadelerin risalenin tesmiyesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Risalede ferağ kaydı bulunmamakla birlikte sonunda bulunan (هذه المسائل نقل من الأخ جلي من عينه) şeklindeki ifade, risalenin aidiyeti noktasında önem arz etmektedir. Bir mecmua içerisinde yer alan bu risalenin girişinin hemen öncesinde (188a) (هذه الرسالة الشريفة كتب لبعض الإخوان لحفظ الاعتقاد) bu ifadelerin bulunması Hz. Peygamber'e hakaretin itikadî bir sapma olduğunu ve bu çizginin korunması gerektiğini bildirmek içindir. Ayrıca risalenin başlığında bu durumdan Allah'a sığınılması da bu anlamda okuyucuları sakındırmaya yöneliktir.

Bu risalenin Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) çalışmasıyla ilişkilendirildiği yazmalarda görülmektedir. Fakat risalelerde Bezzâzî'nin hangi eseri olduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu risalede ise bahsi geçen çalışmanın Bezzâzî'nin *Fetâvâ'sı* olduğu bilgisine yer verilmektedir (189a). Bezzâzî'nin *Fetâvâ'sı* (*el-Câmi'u'l-vecîz*) *Fetâvâ'l-Kerderî* diye meşhur olup, Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) bu eseri oldukça takdir ettiği kaydedilmektedir.¹⁰

4. Hüsâm Çelebî'ye Nisbet Edilen Nüshaların Özellikleri

Yukarıda zikri geçtiği üzere bazı kaynaklarda bu risale Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilmektedir. Kütüphane kayıtlarına istinaden *Risâle fî sebbi'n-Nebî* adlı eserin Hüsâm Çelebî'ye atfedilen yedi nüsha tespit edilmiştir. Söz konusu nüshaların altı tanesi Ahî

¹⁰ Ahmet Özel, "Bezzâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/113-114.

Çelebî'nin *Zahîratü'l-'ukbâ*'da kaleme aldığı risale ile aynıdır. Ancak Ömer İşbilir koleksiyonunda yer alan nüsha diğer bütün nüshalardan farklı olup, kayıtlarda bu nüshanın Hüsâm Çelebî'ye ait olduğu ileri sürülmektedir. Aşağıda karışıklığa sebebiyet veren hususların daha iyi görülmesi için Hüsâm Çelebî'nin de kısa şekilde biyografisine yer verilecek daha sonra Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen risalelerin tanıtımına geçilecektir.

Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*'da Hüsâm Çelebî'nin nisbesini “Tokâdî” olarak vermekte,¹¹ hayatına dair malumat verdiği *Süllemü'l-vusûl*'ünde ise “Taraklı” beldesinden olduğu bilgisini paylaşmaktadır.¹² Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vusûl*'ün başka bir yerinde ise Hüsâm Çelebî'yi “İbnü'l-Müderriş” olarak takdim etmekte ve orada “Tokâdî” nisbesiyle aktarmaktadır.¹³ Kâtip Çelebî, Hüsâm Çelebî'nin Molla Hüsrev, Hocaazâde (ö. 902/1496), Efdalzâde (ö. 908/1503) ve Müeyyedzâde (ö. 922/1516) gibi devrinin önemli âlimlerinden ders aldığını söyler. Bir müddet ders verdikten sonra 923 senesinde Edirne, 924 yılında Bursa kadılığı yapmıştır. Daha sonra azledildiği ve Sahn-ı Semân Medreseleri'ne hoca olarak tayin edildiği bilgisini verir. Öztürk, Hüsâm Çelebî'nin hayatını ele aldığı çalışmasında Muslihuddin Mustafa b. Halil'in yerine atandığını ileri sürmektedir.¹⁴ Taşköprizâde (ö. 968/1561), Hüsâm Çelebî hakkında oldukça takdir-kâr ifadeler ve zikri geçen hususlara yer vermektedir.¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920) ise Hüsâm Çelebî'yi “Tokâdî” nisbesiyle aktarmakta, Kütahya'da müftülük görevinde bulunduğunu belirtmekte ve “İbnü'l-müderriş” olarak maruf olduğunu söylemektedir.¹⁶ Mehmed Süreyya (1845-1909) ise nisbe vermeksizin vefat tarihi ve eserlerinden birkaçını zikreder.¹⁷ Hüsâm Çelebî'nin 926/1519-20 senesinde dâr-ı bekaya irtihal eylediği birçok kaynakta kayıtlıdır. Bu açıdan vefat tarihi üzerinde söz birliği olduğu görülmektedir. Kâtip Çelebî, Hüsâm Çelebî'nin birçok eserine yer vermiş bunlardan bazıları günümüz araştırmacıları tarafından da çalışma konusu yapılmıştır. Hüsâm Çelebî'nin hayatını ele alan günümüz araştırmacıları da bu risaleyi ona nisbet etmişlerdir.¹⁸

4.1. Antalya Tekelioğlu Koleksiyonu'ndaki Nüsha-I

¹¹ Çelebî, *Keşfü'z-zunûn* ‘an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn, 1/346.

¹² Çelebî, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâtî'l-fuhûl*, 2/48.

¹³ Çelebî, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâtî'l-fuhûl*, 4/102.

¹⁴ Levent Öztürk, “Hüsâm Çelebi (ö. 926 / 1520)'nin Hayatı ve Eserleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 457.

¹⁵ Taşköprizâde, *ç-Şekâ'îku'n-nu'mânîyye*, 1/231.

¹⁶ Babanzâde, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/317.

¹⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yahut Tezkire-i Meşâhîr-i Osmânîyye*, thk. Ayhan Öztürk, haz.: Mustafa Keskin Hamdi Savaş - Havva Kurt (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1997), 3/688.

¹⁸ Öztürk, “Hüsâm Çelebi (ö. 926 / 1520)'nin Hayatı ve Eserleri”, 465-466.

Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 00852-015 koleksiyonun 93b-96b varak numaraları arasında yer almaktadır. Nüshada siyah ve kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Risale (هذه رسالت سب النبي عليه السلام) şeklinde başlıklandırılmıştır. Bu risalede ferağ kaydı olmamakla beraber, risalenin girişinde kütüphane kaydı için olduğu ve sonradan konulduğu anlaşılan -926H (حسام الدين حسين بن عبد الرحمن) ifadeleri mevcuttur. Risalenin başlığı nüshada mezkûr şekilde kayıtlıyken, kütüphane kayıtlarında *Risâle fî sebî'n-Nebî ve ahkâmuhu* şeklinde verilmiştir.

4.2. Antalya Tekelioğlu Koleksiyonu'ndaki Nüsha-II

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu 00861-008 koleksiyonun 118b-124a varak numaraları arasında bulunmaktadır. Giriş ve son sayfalar hariç varaklar 17 satırdan oluşmaktadır. Risalenin 119b-120a varaklarında ciddi bozukluklar müşahade edilmektedir. Bir mecmua içerisinde yer alan bu nüshanın baş tarafında 9'uncu risale kaydı mevcuttur. Müstensihin ferağ kaydına düştüğü tarih hicrî 1120'dir. Bu ise Hüsâm Çelebî'den neredeyse iki asır sonra kaleme alındığını göstermektedir. Risalede iki renk kullanılmış olup, risalenin Hüsâm Çelebî'ye nisbetine dair bir bilgi yer almamaktadır.

4.3. Reşîd Efendi Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Reşîd Efendi koleksiyonunda 01193-003 numarada kayıtlı bir mecmua içerisinde 191b-195b sayfa aralığındadır. Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında bu nüshanın baş tarafında eksiklik olduğu görülmektedir. Risalenin hâmişinde minhuvât kabilinden herhangi bir şey yoktur. Risalenin sayfaları 17 satırdan müteşekkildir. Risalenin başlığı nüshada yer almazken, kütüphane kayıtlarında *Risâle fî sebî'n-Nebî ve ahkâmihî* şeklinde verilmiştir.

4.4. Kastamonu Halk Kütüphanesi'ndeki Nüsha

Kastamonu Halk Kütüphanesi kataloğunda 1228/04 tasnif numarasıyla kayıtlı olan bu risale, 34a-34b sayfaları arasında bulunmaktadır. 35 satırdan oluşan risalenin her iki sayfasının son tarafları bozuktur. Risalede başlık yer almamaktadır. Tek renk mürekkeple yazılan risale ismi kütüphane kaydında *Risâle fî hakki sebî'n-Nebî* şeklindedir.

4.5. Bursa Ulu Camii Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Risale Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami koleksiyonunda 3521/23 numarada kayıtlıdır. Risale bir mecmua içerisinde ve 209a-211b varakları arasında bulunmaktadır. Risalede kırmızı mürekkep de kullanılmış ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple ve nesih hattıyla yazılmıştır. Risalenin baş ve son sayfaları dışındaki sayfalar 21 satırdan

oluşmaktadır. Risalenin başlığı nüshada (رسالة في حق سب النبي) kayıtlıyken, kütüphane kayıtlarında *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* şeklinde verilmiştir.

4.6. Şehid Ali Paşa Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Risale, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa koleksiyonunda 02886-003 numaralı kayıttaki mevcuttur. Risale 17 satır ve tek renk mürekkep ile yazılmıştır. Risale, söz konusu kayıttaki mecmuanın 45b-51a varakları arasındadır. Hâmişinde Arapça bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmektedir. Satır aralarına da tavzih mahiyetinde bazı notlar düşülmüştür. Bu nüshada da ferağ kaydı yer almamaktadır. Bu risale de Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarında Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilmektedir. Ancak risalenin dîbâcesinden önceki sayfada (أخي چلبی) ifadesi yer almasına rağmen bu önemli kayıt dik-kate alınmamış ve risale, Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilmiştir. Risalenin başlığına dair herhangi bir kayıt yer almazken, kütüphane kayıtlarında *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* şeklinde verilmiştir. Bu risalede minhuvât kabilinden birçok nota yer verilmekte zaman zaman nüsha kaydıyla farklılıklara işaret edilmektedir. Bu risalenin hâmişinde yer alan ve naklin sonuna 'minhuvât' kaydı konulan uzunca alıntı sadece bu nüshada mevcuttur. Şehid Ali Paşa nüshasındaki minhuvât kayıtlarına ve bazı açıklama mahiyetindeki ifadelere dipnotta (صح في هامش ش) diyerek işaret ettik.

4.7. Ömer İşbilir Koleksiyonu'ndaki Nüsha

Hüsâm Çelebî'ye nispet edilen bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Ömer İşbilir koleksiyonunda 00049-003 numaralı kayıttaki bir mecmua içerisinde 146b-152b sayfa aralığında yer almaktadır. Risalenin ferağ kayıtlarında müellife ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Her iki nüshada da *eş-şifâ*'dan nakiller dikkat çekmektedir (Karşılaştırma için bk. 150b). Nüshaların bu durumu, hangisinin önce yazıldığıнын tespitini imkânsız hale getirmektedir. Risalenin başlığı nüshada yer almazken, kütüphane kayıtlarında *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* şeklinde verilmiştir.

Risalenin girişinde (سببه متعلق بر رساله در. بَرّازي أوزرنه لحسام چلبی) "*Hüsâm Çelebî'ye ait, Bezzâzî üzerine Sebbe müteallik bir risaledir.*" şeklinde kayıt düşülmüş (146a), Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilmiş ve Bezzâzî'nin çalışmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak Bezzâzî'nin hangi eseri olduğu bilgisi verilmemektedir. Eğer müellife nisbet doğruysa bu risale diğer bütün nüshalardan farklılık arz ettiği belirtilmelidir. Zira Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen bu nüsha hariç bütün nüshalar Ahî Çelebî'nin risalesiyle aynıdır. Ancak bu risale tamamen diğerlerinden bağımsız şekilde kaleme alınmıştır. Bu nüshanın devamında Hüsâm Çelebî'ye ait risalelere yer verilmesi, bu risalenin de ona aidiyetini güçlendirecek bir iz olarak görülebilir.

Bu risalede dikkat çeken diğer bir husus ise klasik dönem fukahânın son halkası kabul edilen İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) bu risaleye atıfta bulunmasıdır. O, *Tenbîhü'l-vülât*'ında bu risaleye atıfta bulunur, Hüsâm Çelebî'den sitayişle bahseder ve risale hakkında değerlendirmeler serdedir.¹⁹ İbn Âbidîn'in risaleden yaptığı nakiller birebir aynıdır.²⁰ Bu ise risalenin İbn Âbdîn tarafından görüldüğünün açık delillerindendir. Risalenin başlığına düşülen kayıt da oldukça yerindedir. Zira Hüsâm Çelebî, bu risaleyi Bezzâzî'de yer alan bir fetvaya reddiye sadedinde kaleme almıştır. Risalenin kaleme alınmasının temel nedeni Hz. Peygamber'e hakarete bulunan kimsenin tövbe ettikten sonra tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği meselesi oluşturmaktadır. Bezzâzî, böyle bir kimsenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini belirtir ve bunu Hanefî imamlardan nakleder. Hüsâm Çelebî ise bu duruma reddiyede bulunur. İbn Âbidîn de bu noktada Hüsâm Çelebî ile aynı fikirde olmasından dolayı onu haklı bulur ve Hz. Peygamber'e hakaret edip de tövbe eden kimsenin tövbesinin kabul edilip öldürülmeyeceğine dair Hüsâm Çelebî'den nakiller aktarır. Öte yandan İbn Âbdîn'in risaleyi Hüsâm Çelebî'ye nisbet ederek vermesi güçlü bir delil teşkil etmese de risalenin ona ait olduğuna dair dolaylı bir işaret olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Risalede Ahî Çelebî'nin, Hz. Peygamber'e hakaret eden Müslüman bir kimsenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini ifade etmesi, bu konuda Bezzâzî ile aynı çizgide olduğunu göstermektedir. Hüsâm Çelebî'nin bu durumdan haberdar olup çağdaşı Ahî Çelebî'ye reddiye mahiyetinde bir eser kaleme almış olması da muhtemeldir.

5. Risalenin Kaynakları ve Muhtevası

Ahî Çelebî, risalesinde sınırlı sayıda esere atıfta bulunmakla birlikte, kullandığı kaynaklar doğrudan birincil nitelikte olup, alanın önde gelen otoritelerine dayanmaktadır. Fıkıhtan Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u, hasâis literatürünün zirve eserlerinden Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *Şifâ-i Şerîf*'i ve Takiyyüddin es-Sübkî'nin (ö. 756/1355) *es-Seyfû'l-meslûl*'ü müellifin başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır.

Risalenin bitiminde son iki esere açıkça vurguda bulunulması alandaki önemlerini ve müellifin beslendiği kaynakları göstermektedir. Bu açıdan Ahî Çelebî, risalede büyük oranda Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sına atıfta bulunmakta ve daha çok selef ulemadan nakillerle yetinmektedir. Müellif, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sından yaptığı nakillerde ihtisara gitmiş bu ise manayı kısmen muhil hale getirmiştir. *Şifâ*'dan yapılan nakillerde belirtilen

¹⁹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Mecmû'atü resâ'il İbn Âbidîn* (İstanbul: Şirket-i Sahife-i Osmaniye, 1320), 1/332.

²⁰ Karşılaştırma için bk. 147b.

şekilde hazifler olması dönemin ilim anlayışından kaynaklanmakta ve bu durum entelektüel camiada benzer şekilde cereyan etmektedir.

Müellif, risalesini üç bölümde tasavvur etmiş, ilk bölümde nelerin hakaret (sebb ü şetm) olacağını tespiti çalışmış, ikinci bölümde müslüman olan bir kimseden Hz. Peygamber'e hakaret olması durumunu ele almış son bölümde ise hakaret eden kimsenin fikhî açıdan ne gibi bir hükme tâbi olacağına yer vermiştir.

6. Risalenin Yazılma Sebebi

Bir eserin kaleme alınmasında birçok etmen olabilmektedir. Bunlardan bazılarına müellifler genellikle eserlerinin giriş kısmında işaret etmektedir. Bu risalede de benzer bir durumun olduğunu söylemek mümkündür. Risalede muayyen bir isim veya hut olaya atıf yapılmadığı için çalışmanın herhangi bir yaşanmışlık üzerine kaleme alınıp alınmadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Ahî Çelebî, risalesinde böyle bir durumun (sebb-i Resûl) gerçekleşmesi halinde kaleme aldığı bu risalenin mercii kaynağı olacağını (ليرجع إليها عند حدوث الحوادث والبلیات) “[Hz. Peygamber'e hakaret veyahut benzeri] *Hadiseler ve belalar ortaya çıktığında bu risaleye başvurulsun diye*” ifadeleriyle dile getirmiştir.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde aynı dönemde sebb-i Nebî konusuna dair üç ayrı risalenin kaleme alınmış olması, bu durumun tesadüfî bir gelişme olmadığını göstermektedir. Ahî Çelebî'nin bu risalesi, Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen risale ve Muhyiddin Mehmed b. Kâsım'ın (ö. 904/1498) kaleme aldığı *es-Seyfü'l-Meşhûr ala'z-Zındîk ve Sâbbi'r-Resûl* isimli risalesi konu bağlamında önem arz etmektedir. Zira her üç risalenin yazım tarihleri birbirine çok yakındır. Bu risalelerin yazımında özellikle Molla Kâbız'ın (ö. 934/1517) Hz. Peygamber'e karşı serdettiği ifadelerin etkili olması kuvvetle muhtemeldir. Dönemin âlimlerinin Hz. Peygamber'e yönelik hakaret meselesini merkeze alarak ilmî ve fikrî bir gayret ortaya koydukları, karşılaştıkları olaylar karşısında aktif şekilde sorumluluk üstlendikleri, konuya dair entelektüel zemin inşa ettikleri ve konu özelinde müstakil eserler kaleme aldıkları anlaşılmaktadır.

Ahî Çelebî'nin bu risaleyi kaleme almasındaki temel saiklerden birisi Hanefî metinlerinde konuya derinlikli şekilde yer verilememesi iddiasıdır. Müellif bu durumu risalenin başında (وقد خلا عنها أكثر المعترات) “*Konu, muteber çoğu fıkıh kitabında yoktur*” ifadeleriyle dile getirir. Ahî Çelebî'nin mezkûr meseleye dair ifadeleri, muteber Hanefî fıkıh metinleriyle mukayese edildiğinde, onun bu tespitinde isabetli olduğu açıkça müşahade edilmektedir. Zira Hanefî mezhebinde *Mütûn-ı Erbaa* denilen eserlerde, risalede yer alan düzeyde bir bilgi veyahut fetva yer almamaktadır. Ahî Çelebî'nin hocası Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm*'da konuya kısa şekilde temas etmiş ve Ahî Çelebî'nin de referans olarak

kullandığı Taceddin Sübkî'nin *es-Seyfû'l-meslûl* eserine atıfta bulunmuştur. Ayrıca risalede Hanefî mezhebinin -geniş külliyatına rağmen- eserlerine referansın olmaması da müellifin bu görüşünü haklı çıkarmaktadır. Ahî Çelebî'nin bu risalesinin Hanefî muhitinde Hz. Peygamber'e hakarete dair yazılan ilk müstakil çalışmalardan olduğunu söylemek mümkündür.

Hanefîler içerisinde konuyu müstakil şekilde ele alan bir diğer isim ise İbn Âbidîn'dir. İbn Âbidîn de eserinde Hz. Peygamber'e hakaret eden kimse hakkında Hanefî âlimlerinden hakıyla konuyu izah eden kimseyi görmediğini, buna nazaran diğer mezhep imamlarının konu hakkında yeterince detaylı eserlerinin olduğunu söylemekte ve Kâdî İyâz, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Takiyyüddin es-Sübkî gibi âlimleri ve bunların eserlerini zikretmektedir.²¹

Klasik Hanefî kaynaklarında bu konu, Ahî Çelebî'nin ele aldığı ölçüde derinlemesine, sistematik ve bütüncül bir biçimde incelenmemiştir. Bu durum müellifin meseleye, özel bir önem atfetmesine, özgün bir perspektifle yaklaşım geliştirmesine, dönemin ihtiyaçlarını dikkate alarak şer'î hüküm üretiminde bulunmasına ve sonrakiler için bir istinat noktası oluşturmaya sebep teşkil etmiştir. Bunlarla birlikte, ulemanın meselelerin çözümünde mezhep bütünlüğünü muhafaza ederek ilmî gayret sarf ettikleri, bu noktada selevin ortaya koyduğu birikimin ise temel referans kaynağı olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu anlamda risalenin Hanefî fıkında ilk açılım olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu ve benzeri risaleler Osmanlı döneminde fukahânın klasik kaynakları tekrardan ziyade meselelere şer'î zeminde özgün şekilde çözüm ürettiklerinin de ayrı bir delilidir. Dönemin fakihleri; şerh, hâşiye ve risale yazımı ile fıkı aktif şekilde devam ettirmiştir.

Risalenin kaleme alınmasında etkili diğer bir neden ise konu hakkında bazı âlimlerin hüküm belirtmekten imtina etmeleridir. Zira Ahî Çelebî, Hz. Peygamber'e hakaret edenlere karşı bazı âlimlerin konu hakkında "tevakkuf" ettiklerini vurgulamakta ve kendisinin onlar gibi davranmayacağını söylemektedir. Risalede bu hususu dile getirmekte ve şöyle demektedir: (فالويل كل الويل لمن توقف في وجوب قتل ذلك المقر) "[Hz. Peygamber'e hakaret eden] bu mukırrın (ikrarda bulunanın) öldürülmesinin vacip olduğu hususunda tereddüt eden kimseye çok büyük yazıklar olsun." Ahî Çelebî'nin bu ifadeleri, ulema arasındaki mevcut tavra karşı bir reaksiyon olarak değerlendirmeye de müsaittir.

Risalede zındıklığa vurgu yapılması, böyle bir şenaatin onlar tarafından meydana gelme potansiyeline işaret kabul edilebilir. Ayrıca risalenin bazı nüshalarının turre kayıtlarında zındıklık tanımının yapılarak çerçevenin iyi tespit edilmesi de bu

²¹ İbn Âbidîn, *Mecmû'atü resâ'ili İbn Âbidîn*, 1/315.

açıdan kayda değerdir. Risalenin kaleme alındığı tarih dikkate alındığında, metnin Sünnî blok ile Şîî-Safevî çevreler ve Kızılbaş toplulukları arasındaki gerilimin en yoğun olduğu bir dönemde ortaya çıkmış olması son derece dikkat çekicidir. Benzer şekilde Hüsâm Çelebî -eğer nisbet doğruysa- ve Muhyiddin Mehmed b. Kâsım'ın da benzer isimde bir risale kaleme alması ulemanın konu özelinde aktif varlığını göstermekte ve söz konusu risalelerin yazımındaki arka plana işaret etmektedir.

Risalede Ahî Çelebî'nin Farsça olarak dile getirdiği husus da oldukça dikkate değerdir. Müellif, Hz. Peygamber'in "*Evim ve minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir*"²² hadisini Farsça olarak tercüme etmekte ve bu hadise rağmen "*Ben burada kabir ve hasırdan başka bir şey görmüyorum*" diyen kimsenin küfrüne hükmetmektedir. Zira bu söz, Hz. Peygamber'i (*aleyhisselâm*) yalanlamak anlamına gelmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'e "*درويش بود*" "*Küçük bir dervişti*" yakıştırmasında bulunan kimsenin de aynı şekilde cezalandırılacağını ifade etmektedir. Bu hususun Farsça olarak dile getirilmesi, toplumda Farsçanın yaygın bir dil olmasını veyahut Osmanlı İran ilişkilerinin gerilimi sebebiyle de olabileceğini düşündürmektedir.

7. Risalenin Günümüze Bakan Yönü

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hukukunu korumak müslümanların birincil derecedeki görevlerinden birisidir. Bunun için yapılması gerekenler ulema eliyle belirlenmiş, Hz. Peygamber'e hakaret sayılabilecek hususların neler olduğu netleştirilmiş ve bunlara hangi tür cezaların terettüp edeceği tasrih edilmiştir. Klasik dönemde buna dair müstakil eserler kaleme alındığı gibi bu literatür sonraki dönemlerde de devam ettirilmiştir. Literatürün önde gelen eserleri arasında, Ahî Çelebî'nin de özellikle referansta bulunduğu Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* ve Sübkî'nin *es-Seyfü'l-Meslûl*'ü ayrıca İbn Teymiyye'nin *es-Sârimu'l-meslûl alâ Şâtîmî'r-Resûl* eserleri bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'e eziyet edenlere karşı Kur'ân'da "*Allah'ı ve Resul'ünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır*"²³ denilmek suretiyle ne tür bir cezanın öngörüldüğü belirtilmiştir. Diğer bir âyette ise daha açık bir şekilde yüce Allah, onun âyetleri ve Hz. Peygamber ile alay edenlere temas etmekte ve şöyle buyurmaktadır: "*Onlara soracak olsan mutlaka, "Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!"*"

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Fazlu's-salât", 5 (No. 1888); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Muslim*. Tah. Muhammed Fu'âd Abdalbâkî. 5 c. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1991. "Hac", 501; (No. 1390); Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*. Tah. Beşşar Avad Ma'ruf. 6 c. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1996. "Menâkıb", 67 (No. 3916); (ما بين منبري وبيتي روضة من رياض الجنة).

²³ el-Ahzâb 33/57.

derler. De ki: “Siz Allah ile, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?”²⁴ Tefsirlerde bu âyetlerin münafıkların Hz. Peygamber ile istihza etmeleri üzerine nazil olduğu bilgisine yer verilmektedir.²⁵ Klasik dönemde fukahanın büyük çoğunluğu Hz. Peygamber’e hakaret edenin (sebb ü şetm) öldürüleceğini belirtmiştir. Hatta bu hususta ittifa-
kın olduğu dahi dile getirilmiştir.²⁶ Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem),²⁷ Mekke’nin fethi esnasında genel bir af ilan etmiş; ancak şahsına yönelik hukuk ihlallerinde bulunan, nübüvvet makamını tahfif, tezyif ve tahkir eden hiciv şiirleriyle Peygamber’i hedef alan ve ona sebb ü şetm eden iki cariyeye ile dört erkek hakkında ölüm kararı vermiştir.²⁸ Söz konusu kişilerden bazılarının cezası infaz edilirken, bir kısmı ise pişmanlıklarını beyan ederek tövbe etmiş, diğer bazıları ise emân talebinde bulunmuştur.²⁹ Yüce Allah, Harem sınırları içerisinde kan dökülmesini yasaklamasına ve bunu büyük bir vebal olduğunu belirtmesine rağmen,³⁰ Hz. Peygamber’e hakaret suçunun bu kapsamın dışında tutulması ve zikredilen kimselerin cezalarının Harem sınırları içerisinde infaz edilmesi, Hz. Peygamber’in hukukunun ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Harem sınırları içinde kan

²⁴ et-Tevbe 9/65.

²⁵ Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtûrîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sunne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2005), 5/419; Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverîdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 2/378; Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lubâbu’t-Te’vîl fî Me’ânî’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Alî Şâhîn (b.y.: y.y., ts.), 2/379.

²⁶ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-sünen = Şerhu Süneni Ebî Davud*. (Haleb: Matbaatü’l-İlmiyye, 1932), 3/296; Ebû’l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta’rîfi Hukûki’l-Mustafa* (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1409/1988), 2/215; Ebû’l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *es-Sârimu’l-Meslûl ‘alâ Şâtîmî’r-Resûl*, thk. Muhammed Muhyî’d-dîn Abdulhamîd (Suudi Arabistan: y.y., ts.), 3; İbn Âbidîn, *Mecmû’atü resâ’ili İbn ‘Âbidîn*, 1/316.

²⁷ el-Enbiyâ 21/107.

²⁸ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu’ayb el-Horâsânî en-Nesâî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Hasen Abdulmunîm (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1421/2001), “Muhârebe”, 14 (No. 4067); Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta’rîfi Hukûki’l-Mustafa*, 2/221.

²⁹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta’rîfi Hukûki’l-Mustafa*, 2/221; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifetü ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1985), 5/39; Ebû’l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Yamûrî İbn Seyyidi’n-Nâs, *Uyûnu’l-Eser fî Funûnî’l-Meğâzî ve’s-Şemâil ve’s-Siyer*, thk. İbrâhîm Muhammed Ramazan (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1414/1993), 2/224-225; Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyârî İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî’l-Halebî, 1375/1955), 2/410.

³⁰ el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35, et-Tîn 95/3 âyetlerinde Mekke emin/emniyetli ve güvenli bir belde olarak belirtilmiştir. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Alî b. Ebî Yahyâ Zekerîyyâ b. Mes’ûd el-Ensârî el-Hazrecî el-Munbicî, *el-Lubâb fî’l-cem’i beyne’s-sunneti ve’l-kitâb*, thk. Muhammed Fazl Abdulaziz el-Murâd (Dimaşk - Beyrut: Dâru’l-kalem - ed-Dâru’s-Şâmiyye, 1414/1994), 1/449.

dökülmesine izin verilmesi yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olup, bu durum Efendimiz'in hasâsinden kabul edilmiştir.³¹

Fukaha, zikri geçen âyetleri de dikkate alarak dinî değerler ile alay etmenin küfrü mucip olduğunu beyan etmiştir.³² Klasik dönemde teşekkül eden bu anlayış, Osmanlı ilim ve hukuk geleneğinde de karşılığını bulmuş; özellikle eş-Şifâ eksenli düşünce çizgisi, Hz. Peygamber'in hukukunu muhafaza etme hususunda merkezi ve kurucu bir rol üstlenmiştir. Şifâ'nın, müellif için birincil derecedeki referans kaynağı teşkil etmesi, söz konusu etkinin süreklilik arz eden yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nde hukuka şeklini veren en önemli unsur İslâm'dı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi şer'î-örfî şekilde gelişim göstermiş, hukukun öznesini ve genel karakteristik yapısını fıkıh oluşturmuştur.³³ İslâm hukukun herhangi bir şey belirtmediği yerlerde ise padişahın yetkisi devreye girmektedir. Genel olarak şer'î ve örfî hukuk olarak isimlendirilen bu hukuk nizamında kadıların ise etkin bir rolü bulunmaktaydı. Diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti'nde normatif zemin fakihler eliyle belirlenmekteydi. Hakaret suçlarına terettüp eden cezaî müeyyideler de yine fukaha nezdinde belirlenmiş ve hakaret cezasının tespit edilmesi durumunda cezalar infaz edilmiştir.³⁴

Hakaretlerin mukaddes değerlere karşı yapılması durumunda ise konu daha farklı bir veçhete bürünmektedir. Her ne kadar erken dönemden itibaren konuya ilişkin çeşitli değerlendirmeler mevcut olsa da Osmanlı döneminde fukaha meselenin önemini vurgulamak üzere müstakil risaleler kaleme almış ve böylece sürecin ilmî-teorik boyutuna doğrudan müdahil olmuştur. Bu bağlamda dönemin âlimleri, Hz. Peygamber'e hakaret teşkil eden yahut bu ihtimali barındıran eylemleri tartışma gündemine taşımış; meseleyi Hanefî mezhebinin metodolojik çerçevesi ve içtihat imkânları dâhilinde incelemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hakaret suçları TCK 125'inci madde çerçevesinde ele alınmaktadır.³⁵ Ayrıca Medeni Kanun'unda 23, 24, 25 ve 49'uncu maddelerinde kişilik

³¹ Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısıri İbnü'l-Mulakkın, *Çâyetu's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl*, thk. 'Abdullâh Bahruddîn Abdullâh (Beyrut: y.y., ts.), 165.

³² Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Mekki el-Hanefî el-Hamevî, *Çamzu 'Uyûni'l-Basâir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/62.

³³ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2010), 65.

³⁴ Osman Bayder - Muhammed Mustafa Küçük, "Osmanlı Hukukunda Kazf ve Hakaret Suçları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2024), 676 vd.

³⁵ TCK 125'inci maddesinde şu hususlar yer almaktadır: "Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden ya da yakıştırmalarda bulunmak veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır."

haklarına temas edilmiş³⁶ ve bu maddeler “şahsi menfaatleri koruyan” hükümler kapsamında değerlendirilmiştir.³⁷ Pozitif hukuk düzeninde kutsal değerlerin doğrudan tahkirini konu alan özel bir düzenlemenin bulunmaması, Medenî Kanun bakımından normatif bir “boşluk” olarak değerlendirilebilir. Kanaatimizce, söz konusu boşluğun giderilmesi, dinî değerlerin korunması açısından önem arz etmektedir. Zira modern ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan “kanunilik ilkesi” uyarınca, kanunda açıkça suç olarak tanımlanmayan bir fiil, hukuken cezalandırılmamaktadır.³⁸

H. Peygamber'e hakaret suçu günümüz araştırmacıları tarafından da değerlendirilmiştir. Konu özelindeki doktora çalışmasında Yıldız, birçok hususu detaylı şekilde ele almıştır. Osmanlı Dönemi ilk çalışmalarından olmasına karşın, günümüzde yapılan çalışmalarda Ahî Çelebî'nin bu risalesine herhangi bir atıfta bulunulmamıştır.³⁹ Bu tarz çalışmaların görülmemesi bağlamın koparılmasına ve dönemsel olarak yazılan bu risalelerde ne gibi farklılıklar olduğunun kaçırılmasına sebep olmaktadır. Bu risaleler döneminin kültürel ve entelektüel atmosferini yansıtmayı, dil ve üslup keyfiyetini ortaya koyması, ulemanın mezhep literatürünü, deliller hiyerarşisini nasıl takip ettiğini ifade etmesi ve konuya dair yeni bir hüküm belirtirken hüküm istinbat metotlarını göstermesi adına oldukça önemlidir. Ayrıca tarihsel süreçte bu konuda yazılanların görülmesi, sonraki nesiller için bir dayanak noktası teşkil etmesi ve daha sağlıklı karar verilmesi anlamını da taşımaktadır.

Günümüzde Hz. Peygamber'in hukukunun korunması hem dinî hem de hukukî boyutları bulunan bir yükümlülük olarak değerlendirilmelidir. Konu hakkında yazılan eserler ve risalelerden hareketle bugün Hz. Peygamber'in hukukunu korumaya yönelik ciddi ve önemli adımların atılması elzemdir. Nitekim Avrupa'daki İslamo-fobik hareketler bilinmekte, Charlie Hebdo vakası müslüman zihinlerde tazeliğini korumakta ve son

³⁶ Söz gelimi MK. Madde 25 şu şekildedir: “Hukuka aykırı olarak şahsiyet hakkına tecavüz edilen kişi, hâkimden, tecavüzde bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir. Şahsiyet hakkı ihlal edilenin rızasına veya üstün nitelikte bir özel ya da kamu yararına veya kanunun verdiği bir yetkiye dayanmayan her tecavüz hukuka aykırıdır.”

³⁷ Necip Bilge, *Hukukun Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2007), 228.

³⁸ Türk Ceza Kanunu'nun 21'inci maddesinde: “Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz” ifadelerine yer verilmiştir.

³⁹ Selim Özarslan, “Hz. Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2009), 64 vd.; Hasan Basri Yıldız, *İslam Hukukunda Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 56 vd.; Hasan Basri Yıldız, “Hz. Peygamber'e Hakaretin Cezası”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 30 (2018), 142-156; Suat Erdoğan, “Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 51 (Ocak 2024), 488-490.

olarak Leman Dergisi'nin tel'ini mucip olan karikatür olayı konunun farklı yönlerine işaret etmektedir.

Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in hukukunu korumayı temin edecek düzenlemelerin ulusal ve uluslararası düzeyde hayata geçirilmesi gereklidir. Hz. Peygamber'e veya kutsal değerlere yönelik hakaret fiilleri karşısında, ulusal ölçekte medeni haklardan mahrumiyet, kurumların kapatılması, yayın yasağı, sınır dışı etme ve vatandaşlıktan çıkarma gibi; uluslararası ölçekte ise kınama, diplomatik ilişkilerin gözden geçirilmesi ve ambargo gibi yaptırımların, caydırıcı etki doğuracağı öngörülmektedir.⁴⁰ Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hukukunun anayasal güvence altına alınması, çağdaş dünyada bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. Yazılı, sözlü, fiilî veya ima yoluyla yapılabilecek her türlü saygısızlığın ağır şekilde cezalandırılması, bu alandaki hukuki korumayı güçlendirecektir.

Bazı Müslüman ülkeler, Hz. Peygamber'in hukukunun teminat altına alınmasını anayasal düzeyde sağlamıştır. Fakat İslâm ülkeleri arasında yaptırım türleri farklılık göstermektedir. Örneğin Pakistan, Hz. Peygamber'e hakareti ölüm cezasıyla müeyyideleştirirken, diğer ülkelerde ta'zir cezalarının daha yaygın olduğu kaydedilmektedir.⁴¹ Anayasal düzenlemelerle birlikte, Hz. Peygamber'in şahs-ı manevisine ve kutsal değerlere yönelik hakaret ve saldırılar yalnızca dinî bir ihlal değil, aynı zamanda kamu düzenini ve toplumsal barışı tehdit eden bir eylem olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren Hz. Peygamber'in hukukunu korumaya yönelik tedbirler alınmıştır. Sahâbenin zimmîler ile olan münasebetlerinde bu konu gündeme gelmiş, sahâbenin böyle bir durumda ne yapacağına dair hükümler belirlenmiş ve o dönemden itibaren müslümanlar hassasiyetle bu mesele üzerinde durmuşlardır. Müteakip dönemlerde konuya ilişkin müstakil eserler telif edilmiş ve mesele etraflı bir biçimde tahlil edilmiştir. Hz. Peygamber'e yönelik hakaret içerikli ifadeler karşısında hangi cezai müeyyidelerin uygulanacağı hususu, dönemin uleması tarafından ayrıntılı biçimde müzakere edilmiştir. Bu eksende kaleme alınan müstakil çalışmaların varlığı, meselenin ilmî çevrelerde ne denli titizlik ve hassasiyetle ele alındığının mühim bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şer'î hukukun hâkim olduğu Osmanlı Devleti'nde de bu konu gündeme getirilmiş ve dönemin âlimleri buna dair çalışmalar ortaya koymuştur. Ahî Çelebî'nin bu risaleyi telif etmesinde; yukarıda bahsi geçen meseleye ilişkin Hanefî muhitinde müstakil bir

⁴⁰ Erdoğan, "Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası", 504.

⁴¹ Yıldız, *İslam Hukukunda Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası*, 191-194.

çalışmanın mevcut olmaması, Hz. Peygamber'e hakaret içeren bir hadise yaşanması hâlinde kaleme aldığı eserin temel başvuru kaynağı niteliği kazanacağı düşüncesi ve dönemin ulemasının konu hakkında görüş beyan etmekten imtina etmesi gibi faktörler başat rol oynamıştır.

Bu makale ile *Risâle fî sebbi'n-Nebî ve ahkâmihî* isimli risalenin Hüsâm Çelebî'ye değil Ahî Çelebî'ye ait olduğu ortaya konulmuştur. Özellikle sonraki kaynakların yanılgısında Kâtip Çelebî'nin bu risaleyi Hüsâm Çelebî'ye nisbet ederek vermesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Kâtip Çelebî'nin Hüsâm Çelebî'ye nispet ettiği risalenin, gerçekte Ahî Çelebî'ye ait olduğu, söz konusu metinden yaptığı nakillerden anlaşılmaktadır. Kütüphane kayıtlarında Hüsâm Çelebî'ye nisbet edilen, yukarıda zikri geçen ve detayları verilen nüshalardan altı tanesinin Ahî Çelebî'nin *Zahîratü'l-'ukbâ* eseriyle aynı olduğu görülmüştür. Ancak Süleymaniye Kütüphanesi Ömer İşbilir koleksiyonunda yer alan bir nüshada -eğer nisbet doğruysa- Hüsâm Çelebî'nin de konu özelinde ayrıca bir çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Hüsâm Çelebî'nin söz konusu risalesi, konu hakkında ulemanın hassasiyetini ve ortaya çıkan problemlere aktif biçimde çözüm üretmeye çalıştığını göstermektedir.

Risalenin tahkiki ile İslam hukuk tarihine ilişkin araştırmalara metodolojik bir katkı sağlanması, geçmişte teşekkül etmiş hukukî ve kurumsal birikimin günümüzde ihdas edilecek kanun maddelerine intikal ettirilmesi, yeni düzenlemelerin tarihsel bir zemin üzerine inşa edilmesi ve devletin, Hz. Peygamber'in hukukunu ilgilendiren mevzuda Osmanlı hukuk birikimini dikkate alması amaçlanmaktadır.

Tahkiki gerçekleştirilen risale, Osmanlı dönemi hukukçularının konuya dair özgün yaklaşımlarını içermekte gerek müslüman gerekse gayr-i müslimden gelen Hz. Peygamber'e hakarete karşı izlenecek hukuki yolları ortaya koymaktadır. Ayrıca müellif, kendisinden önce alanda telif edilmiş eserlere de atıfta bulunarak görüşlerini önceki literatürle irtibatlandırmaktadır. Fukaha, hakaret fiilinin sıradan kimselere yönelik olması hâlinde, bu fiilin ölüm cezası ile tecziye edilmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak hakaret (sebb ü şetm), tahkir ve sövme gibi fiillerin yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e (*aleyhisselâm*) yöneltilmesi durumunu bu hükmün dışında tutmuşlardır. Hakaretin bir Müslüman tarafından işlenmesi hâlinde, bunun küfrü mucip olup olmadığı, failin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği, uygulanacak cezanın had kapsamında mı yoksa ta'zîr mahiyetinde mi olacağı hususlarında ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ulemanın çoğunluğu, Hz. Peygamber'e hakaret eden kimsenin öldürülmesi gerektiği hususunda ittifak etmiştir.

Klasik dönemde Hz. Peygamber'e yönelik hakaret fiillerine ilişkin öngörülen cezai müeyyideler dikkate alınarak, günümüzde de bu konuda normatif düzenlemelere

gidilmesi zaruridir. Bu çerçevede, Hz. Peygamber'in hukukunun korunması anayasal güvence altına alınmalı ve kendisine yönelik suç teşkil eden fiiller bu kapsamda değerlendirilmelidir. Ayrıca sosyal medya ve diğer dijital mecralarda Hz. Peygamber'e, Kur'ân-ı Kerîm'e ve mukaddes değerlere yöneltilen hakaret ve nefret söylemlerinin, açık ve net ifadelerle bu kapsama dâhil edildiği kanun maddelerinin ihdas edilmesi gerekmektedir. Son dönemde vuku bulan hadiseler, bu meseleye dair somut ve etkili adımlar atılmasının zorunluluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2010.
- Babanzâde, Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-‘ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musan-nifin*. Beyrut: Dâru İhyai't-turâsi'l-Arabî, 1955.
- Bayder, Osman - Küçük, Muhammed Mustafa. "Osmanlı Hukukunda Kazf ve Hakaret Suçları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2024), 674-690. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1517185>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Bilge, Necip. *Hukukun Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.
- Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyai't-turâsi'l-Arabî, 1941.
- Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. İstanbul: IRCICA, 2010.

- Erdoğan, Suat. "Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası". *Bilimname: Düşünce Platformu* 51 (Ocak 2024), 485-513. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1404498>
- Hamevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Mekkî el-Hanefî. *Ğamzu Uyûni'l-Basâir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm. *Me'âlimü's-sünen = Şerhu Süneni Ebî Davud*. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Lubâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Hazrecî el-Munbicî, Ebû Muhammed Alî b. Ebî Yahyâ Zekerîyyâ b. Mes'ûd el-Ensârî. *el-Lubâb fî'l-cem'î beyne's-sunneti ve'l-kitâb*. thk. Muhammed Fazl Abdulaziz el-Murâd. 2 Cilt. Dimaşk - Beyrut: Dâru'l-kalem - ed-Dâru's-Şâmiyye, 1414/1994.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşkî. *Mecmû'atü resâ'ili İbn Âbidîn*. İstanbul: Şirket-i Sahife-i Osmaniye, 1320.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Seyyidi'n-Nâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî. *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*. thk. İbrâhîm Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1414/1993.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *es-Sârimu'l-Meslûl 'alâ Şâtimi'r-Resûl*. thk. Muhammed Muhyî'd-dîn Abdulhamîd. Suudi Arabistan: y.y., ts.
- İbnu'l-Mulakkîn, Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısırî. *Ğâyetu's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl*. thk. Abdullâh Bahrüddîn Abdullâh. Beyrut: y.y., ts.
- Kâdî 'İyâz, Ebû'l-Fazl 'İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafa*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1409/1988.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *en-Nuket ve'l-Uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Muslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Muslim*. Tah. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 c. Beyrut: Dâru ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991.

- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Hasen Abdulmunîm (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001).
- Özarslan, Selim. "Hz. Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2009), 63-84.
- Özel, Ahmet. "Bezzâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Öztürk, Levent. "Hüsâm Çelebi (ö. 926 / 1520)'nin Hayatı ve Eserleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 453-468.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî yahut Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*. thk. Ayhan Öztürk yay. haz.: Mustafa Keskin Hamdi Savaş, Havva Kurt. İstanbul: Sebil Yayinevi, 1997.
- Şahin, Ünal. "Kâsım b. Kutluboğa'ya Nisbet Edilen Uydurma Bir Metin: Menâkıbu Ebî Hanîfe". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2022), 843-868. <https://doi.org/10.33420/marife.1175939>
- Taşköprizâde, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sunen*. Tah. Beşşâr Avâd Ma'ruf. 6 c. Beyrut: Dârü'l-ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Ünal, Halit. "Ahîzâde Yûsuf Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/549. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yıldız, Hasan Basri. "Hz. Peygamber'e Hakaretin Cezası". *Usûl: İslam Araştırmaları* 30 (2018), 133-160.
- Yıldız, Hasan Basri. *İslam Hukukunda Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kâmûsü terâcîm li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984.

B. Tahkik

رسالة في سبِّ النبي صلى الله عليه وسلم وأحكامه لأخي جَلْبِي

بسم الله الرحمن الرحيم^١

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين.

اعلم؛ أنَّ كون معرفة تفاصيل مسألة السبِّ من أهمِّ المهمَّات وأساس الواجبات ممَّا لا يخفى على أحد من الثقات، وقد خلا عنها أكثر المعتربات، قدَّ ذكرْتُ بعضًا من هذه المعارف في هذه الرسالة؛ ليرجع إليها عند حدوث الحوادث والبلَّيات، فجعلتها على ثلاثة أقسام:

القسم الأول: في بيان ما يكون سبًّا وما لا يكون.

القسم الثاني: في حكم السَّاب من المسلمين.

القسم الثالث: في حكمه من الكافرين.

الأول: أنه قد اجتمعت الأمة^٢ على أنَّ الاستخفاف لنبيِّنا عليه الصلاة والسلام وبأيِّ نبيِّ كان من الأنبياء^٣ عليهم السلام كفرٌ، سواء فعله فاعلٌ ذلك استحلالاً أم فعله معتقداً لحرمته.^٤ وليس^٥ بين العلماء خلاف في ذلك، والذين نقلوا الإجماع فيه، وفي تفاصيله أكثر من أن يحصى^٦ منهم إمام الحرمين (ت. ١٠٨٥/٤٧٨) [١٥٠ ظ] وغيره. قال صاحب^٧ الشفاء:^٨

إنَّ جميع من عاب النبيَّ عليه السلام وألحق^٩ به نقصاً في نفسه^{١٠} أو نسباً أو دينه أو خصلة من خصاله أو عرَّض بها^{١١} أو شبَّه^{١٢} بشيء^{١٣} على طريق السبِّ أو التصغير^{١٤} بشأنه^{١٥} أو الغضِّ منه أو العيب له^{١٦} أو تمَّيَّ مضرةً له أو نسب إليه ما لا يليق بمنصبه على طريق الذمِّ أو العيب في جهة العزِّزة^{١٧} بسُخْفٍ^{١٨} من الكلام أو غيره^{١٩} بشيء^{٢٠}

^{١١} كمن قال: أسود مثلاً. صح هامش ش.

^{١٢} رح: به

^{١٣} رح: شبَّهه.

^{١٤} ح: لشيء.

^{١٥} في هامش ش: أي: مثل الفقير لا يجد ما يأكل.

^{١٦} ح: لشأنه.

^{١٧} مثل جَنّ. صح هامش ش.

^{١٨} ر: الغريزة.

^{١٩} ح: بسخف. | في هامش (أ) يعني ذخيرة العقبي: وهو السين المهملة والخاء المعجمة وآخره فاء. بوزن فعل رقة العقل. يقال: فلان سخيف العقل كذا فهي من الصحاح. منه.

^{٢٠} ر: غيره. | ح: عبر.

^{٢١} ح: بالشيء.

^١ ح - الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا

محمد وآله وصحبه أجمعين.

^٢ ح - قد.

^٣ رح: الأئمة.

^٤ ح + على نبيِّنا وعليه السلام.

^٥ ح: بحرمته.

^٦ رح: ليس.

^٧ ح: يحصوا.

^٨ ح - صاحب.

^٩ نقل المؤلف أخي جَلْبِي من الشفاء باختصار، ولكن أضفنا إلى المتن ما اختصره المؤلف بين القوسين المعوقين ليستقيم المعنى.

^{١٠} رح: أو.

مما جرى^{٢٢} من البلاء والمحنة^{٢٣} عليه أو استحققه ببعض العوارض^{٢٤} الجائزة والمعهوده لديه؛ فهو سائبٌ له. وحكمه: ^{٢٥} أن يقتل، ولا يقبل توبته. وهذا كله إجماع من العلماء وأئمة الفتوى من لدن^{٢٦} الصحابة رضوان الله تعالى عليهم أجمعين إلى هلم جزاً.^{٢٧}

وممن قال ذلك مالك بن أنس (ت. ١٧٩/٧٩٥) والليث (ت. ١٧٥/٧٩١)، وأحمد (ت. ٢٤١/٨٥٥)، وإسحاق (ت. ٢٣٨/٨٥٣) وهو مذهب الشافعي. ومقتضى قول أبي بكر الصديق (ت. ١٣/٦٣٤) رضي الله عنه. ويمثله قال أبو حنيفة وأصحابه والثوري (ت. ١٦١/٧٧٨) وأهل الكوفة والأوزاعي (ت. ١٥٧/٧٧٤)؛ لكنهم قالوا^{٢٨} ردة.^{٢٩} وحكى الطبري (ت. ٣١٠/٩٢٣) مثله عن أبي حنيفة وأصحابه فيمن ينقصه^{٣١} عليه السلام. وعلى هذا وقع الخلاف في استتابته وتكفيره، وهل قُتلَ حدًا أو كفرًا كما سيأتي.^{٣٢}

قال الخطابي (ت. ٣٨٨/٩٩٨): لا أعلم أحدا من المسلمين اختلف في وأشار بعض أرباب الظاهر^{٣٣} إلى الخلاف في تكفير المستخف به والمعروف ما قدمناه. قال محمد صاحب^{٣٤} سحنون: ^{٣٥} أجمع العلماء على أن شاتم^{٣٦} النبي عليه السلام والمتنقص له كافر، والوعيد جارٍ عليه^{٣٧} بعذاب الله^{٣٨} تعالى.^{٣٩} وحكمه عند الأمة: ^{٤٠} القتل. ومن شكَّ وكفره وعذابه كفر. واحتج^{٤١} إبراهيم الفقيه في مثل هذا بقتل خالد بن الوليد ملك بن نيرة لقوله عن النبي عليه السلام: "صاحبكم".^{٤٢}

وجوب القتل^{٤٣} إذا كان^{٤٤} مسلما. وفي المبسوط عن عثمان بن كنانة: من شتم النبي عليه السلام قُتل، ولم يستتب^{٤٥}، والإمام مخير في صلبه حيًّا أو قتله. وروى ابن وهب (ت. ١٩٧/٨١٣) عن مالك: من قال إن رداء النبي عليه السلام وسخ وأراد به^{٤٦} عيبه قتل،^{٤٧} وأفتى أبو الحسن القاسمي^{٤٨} فيمن قال في النبي عليه السلام: الجمال يتيم أبي

٢٢ ش: يجري.	٢٥ أ: سحنون. هذا الاسم مقيد في كتاب الشفاء سحنون. بسبب ذلك غيرناه.
٢٣ ح: أو.	٢٦ ر: شتم.
٢٤ ح + البشرية.	٢٧ ح + بعذاب.
٢٥ ر: فحكمه.	٢٨ ح - له.
٢٦ ح: أن.	٢٩ ح - تعالى.
٢٧ ش + قال أبو بكر منذر أجمع عوامل أهل العلم على أن من سب النبي عليه السلام يقتل.	٤٠ ر: الأئمة.
٢٨ ر ح + هي.	٤١ ح: أصبح.
٢٩ ش + كالتزندق. وفي هامشها: الزنديق هو من لا يؤمن بالآخرة ولا بالروية أو من يبطن الكفر ويظهر الإيمان. صح هامش ش.	٤٢ ح + قال الخطابي: لا أعلم أحدا من المسلمين اختلف في. في هامش ش: معناه هو نكبي لكم ما التزمت نبوته.
٣٠ ح: حكم.	٤٣ ح: قتله.
٣١ ر: يغيضه ح: تنفضه.	٤٤ ر + سائب.
٣٢ ح - قال الخطابي: لا أعلم أحدا من المسلمين اختلف في.	٤٥ ح: تتب.
٣٣ أ: الظا.	٤٦ ر: بذلك.
٣٤ ر + بن سحنون. ح - صاحب.	٤٧ وري أن من خصائص النبي عليه السلام ألا يوسخ ما يليسه كذا في شرح السمائل، صح هامش ش.
	٤٨ ح: القاييسي.

طالب بالقتل. وقال صاحب سحيون:^{٤٩} من قال إن النبي عليه السلام كان "أسود" يُقتل. وأُفتي،^{٥٠} فقهاء الأندلس بقتل ابن الخاتم وصلبه^{٥١} بما شهد عليه من استخفافه لحق النبي عليه السلام وتسميته أثناء المناظرة بـ "اليتيم" و "خَتَن حيدر" وزعمه^{٥٢} أن هذه لم يكن قصدًا، لو قدر على الطبيات^{٥٣} أكلها^{٥٤} ونحو ذلك.

وقال القاضي عبد الله بن المرباط: من قال إن النبي عليه السلام هُزم في بعض غزواته^{٥٥} يستتاب^{٥٦} فإن تاب فيها ونعم، وإلا قتل؛ لأنه ينقص،^{٥٧} إذ لا يجوز ذلك عليه^{٥٨} في خاصيته. إذ هو على بصيرة في^{٥٩} أمره ويقين من عصمته.

وقال ابن غياث^{٦٠}: الكتاب والسنة موجبان أن من قصد النبي عليه السلام بأذى أو نقص مُعرّضاً أو^{٦١} مصرّحاً^{٦٢} فقتله واجب. فهذا الباب كله مما^{٦٣} عدّه العلماء سباً ونقصاً^{٦٤} يجب قتل قائله؛ لم يختلف في ذلك متقدمهم ولا متأخروهم. وإن اختلفوا^{٦٥} في حكم قتله على ما أشرنا إليه. وكذلك حكم من غمضه أو عبّره^{٦٦} برعاية الغنم أو السهو أو النسيان أو السحر أو ما أصابه من الجرح أو هزيمة لبعض جيوشه أو أذى من عدوّه أو شدة زمنه أو [١٥١] بالميل إلى نسائه؛ فحكم هذا كله لمن قصد به نقصه^{٦٧} القتل. وقد مضى من مذاهب العلماء ويأتي ما يدلّ عليه. ولو قال لشُعْر^{٦٨} النبي عليه السلام: شُعَيْرٌ، يكفر عند بعض المشايخ وعند البعض لا، إلا إذا قال ذلك بطريق الإهانة. وإن أراد بالتصغير التعظيم لا يكفر.

ولو قال: "لا أدري بأن النبي عليه السلام إنسيّاً أو جنياً" يكفر. ولو قال: "دزويشك بُود"^{٦٩}، أو قال: "جامه بيغامير رعبناك"،^{٧٠} أو قال: "قد كان طويل الظفر" فقد قيل يكفر مطلقاً^{٧١} وقد قيل يكفر إذا قال على وجه الإهانة. ولو قيل للنبي عليه السلام: "ذلك الرجل قال كذا"^{٧٢} وكذا" فقد قيل إنه يكفر وقيل لا يكفر.

-
<p>٦٢ ر + وإن قل. ح: وإن قتل
ح: ما.
ح: تنقضا.
ح: اختلف.
ح: عبّر.
ح: تنقصه.
ح: ومن.
ح: شعر.
ح: بواد.
معناه: "كان درويشا" ويقصد به الفقر والمسكنة.
معناه: حامة: أي: ملابس. يعني ملابس النبي عليه السلام مهيبة.
في هامش ش: أي: سواء كان بطريق الإهانة.
ر + أو كذا.</p> | <p>٤٩ ح: السحيون. والضواب السحنون كما في الشفاء. وصاحب السحنون هو أحمد بن أبي سليمان. الشفاء بتعريف الحقوق المصطفى لقاضي عباس، ٢/١٧٧.
٥٠ ر + أي: في حقه عليه السلام.
٥١ ح: صبله.
٥٢ ح: زعم.
٥٣ ح: كَلها.
٥٤ ح - أكلها.
٥٥ ر: غزوته.
٥٦ ر: يساب.
٥٧ ر: ح: تنقيص.
٥٨ ر - في.
٥٩ ح: من.
٦٠ ر: عتاب. ح: عباس.
٦١ ح: أي.</p> |
|---|---|

وَمَنْ قَالَ: "جُنُّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَاعَةً" يَكْفِر. وَمَنْ قَالَ: "أَغْمِي عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ لَا يَكْفِر. وَلَوْ قَالَ رَجُلٌ: ^{٧٥}"إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحِبُّ الْقَرْعَ" مِثْلًا، فَقَالَ الْآخَرُ: "أَنَا لَا أَحِبُّهُ" ^{٧٦}فَهَذَا كَفَرٌ. هَكَذَا رَوَى عَنْ أَبِي يُوسُفَ ^{٧٧}نَصًّا. ^{٧٨}

روي عنه عليه السلام أنه قال: "بين منبري وقبري روضة من رياض الجنة" ^{٧٩}فقال آخر: "مَنْ ^{٨٠}منبر وقبره مي ^{٨١}بينم وچيزي ديكر نَمِي بينم" ^{٨٢}فقد قيل يكفر. ومن ذلك كتاب عمر بن عبد العزيز (ت. ٧٢٠/١٠١) إلى عامله بالكوفة وقد استشاره في قتل رجل سبَّ عمر رضى الله عنه، فكتب عمر إليه: "أنه لا يحل قتل امرئ مسلم بسبِّ أحد ^{٨٣}من الناس إلا رجلا سبَّ رسول الله عليه السلام، ومن سبَّه فقد حلَّ دمه."

ثم قال صاحب الشفاء: "وقد تقدّم الكلام في قتل القاصد لسبِّه والإزراء ^{٨٤}به وغمضه. ^{٨٥} وهذا وجهٌ بيّن لا إشكال في وجوب القتل فيه.

والوجه الثاني؛ لاحقٌ في البيان والجلاء، وهو أن يكون القاتل لما قاله ^{٨٦}في جهته عليه السلام غير قاصد للسبِّ والإزراء ولا معتقد ^{٨٧}له. ولكنه تكلم في جهته بكلمة لا يليق بحاله من سبِّه أو تكذيبه أو إضافة ما هو في حقه نقيضة ^{٨٨}مثل أن ينسب إليه إتيان كبيرة أو مدهامة ^{٨٩}في تبليغ الرسالة أو التعرّض لشرف نسبه أو وفور علمه أو زهده أو يأتي بسفهٍ من القول وقبيح من الكلام، وإن ظهر بدليل حاله إن ^{٩٠}لم يتعمد دمه ولم يقصد سبِّه إمّا لجالّة حملته ^{٩١}على ما قاله أو ^{٩٢}لزجر ^{٩٣}أو سكر أضطرّه إليه أو قلة مراقبة، أو ^{٩٤}ضبطه ^{٩٥}للسانته ^{٩٦}وتهوّر في كلامه، فحكم هذا الوجه حكم الوجه الأول: القتل. إذ لا يُعدُّ أحدٌ في الكفر بالجهالة ولا بدعوى زلّل اللسان إذا كان عقله في فطرته سليماً ﴿إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ [سورة النحل ١٠٦/١٦]. ^{٩٧}

^{٧٥} ر: لرجل.

^{٧٦} ح: أحب.

^{٧٧} ر + رحمه الله تعالى.

^{٧٨} وحكي عن أبي يوسف أنه كان جالسا مع هارون الرشيد على

المائدة فروي عن النبي عليه السلام حديثا أنه كان يحب القرع

فقال حاجب من حاجبه أنا فلا أجته. فقال أبو يوسف يا أمير

المؤمنين أنه كفر، فإن تاب وأسلم فيها وإلا فاضرب عنقه

فتاب واستغفر الله. ذكره في الظهيرة وبعض المتأخرين قالوا

هذا إذا قال على وجه إهانة أما بدونها فلا. كذا في التتارخانية.

منه.

^{٧٩} صحيح مسلم، كتاب الحج، ٥٢.

^{٨٠} ح - من.

^{٨١} ر: وخصيره مي. | خصيره مي من.

^{٨٢} معناه: قد أرى منبرا وحصيرا ولا أرى شيئا آخر.

^{٨٣} أ: آخر. | لأن القراءة الأنسب للمعنى وردت في نسختي ر

و ح، فقد اعتمدنا عليهما.

^{٨٤} ح: أي: تحقير.

^{٨٥} ر: أي: تحقير.

^{٨٦} ر: أي: تحقير.

^{٨٧} ر: أي: تحقير.

^{٨٨} ر: أي: تحقير.

^{٨٩} ر: أي: تحقير.

^{٩٠} ر: أي: تحقير.

^{٨٥} وأنغماض الطرف: انغضاؤه. وهو الحفض والمراد الحظ

بعين الحفارة. صحاح. صح في هامش ح.

^{٨٦} ح: قال.

^{٨٧} ر: يعتقد.

^{٨٨} ح: نقيضة.

^{٨٩} من الدهن والمراد منها المداراة. منه. | وفي هامش ح: المراد

من المداهنة ههنا المداراة. صح في هامش أ.

^{٩٠} ر: أنه.

^{٩١} ر: حملة.

^{٩٢} ر + لضجر.

^{٩٣} ح: لضجر.

^{٩٤} ح: و.

^{٩٥} ر: ضبط.

^{٩٦} ر + أو. | ح: لسانه.

^{٩٧} من سب مكرها وقلبه مطمئن بالإيمان. مهمة. صح في هامش

ر.

وأفتى أبو الحسن القاسبي^{٩٨} فيمن شتم النبي عليه السلام في سُكره بقتل^{٩٩} لأنه يُظن به^{١٠٠} يعتقد^{١٠١} هذا^{١٠٢} ويفعله^{١٠٣} في صحوته^{١٠٤}. وأيضاً فإنه حدّ لا يسقطه السكر كالقذف والقتل وسائر الحدود، لأنه أدخل^{١٠٥} على نفسه، لأنّ من شرب الخمر على علم من زوال عقله بها وإتيان ما ينكر منه فهو كالعامد لا^{١٠٦} يكون بسببه [معدوراً]^{١٠٧}، استفتى^{١٠٨} بعض فقهاء^{١٠٩} الأندلس شيخنا أبا محمد المنصور^{١١٠} في رجل ينقصه آخرُ شيء فقال: "إنما نريد^{١١١} نقص^{١١٢} يقولك وأنا بشر، وجميع البشر يلحقهم النقص حتى النبي عليه السلام. فأفتاه بإطالة^{١١٣} بسجنه^{١١٤} وبإيجاع^{١١٥} أدبه إذا لم يقصد السب، وكان بعض فقهاء الأندلس أفتى بقتله^{١١٦}."

القسم الثاني: في حكم السابّ المسلم.^{١١٧}

اعلم [١٥١ ظ] أن في قبول التوبة من المسلم اختلاف العلماء. قال بعضهم "لا يستتاب فيقتل بلا إمهال" وقال بعضهم: "يستتاب ثلاثة أيام وتعرض^{١١٨} عليه كلّ يوم. فإن تاب فيها^{١١٩} وإلا قتل^{١٢٠}". قال بعضهم: "تنفعه توبته عند الله تعالى، ولكن^{١٢١} لا تدفع القتل عنه لقول عليه السلام: "فاقتلوه".

وحُكي أيضاً عن عطاء: "أنه إن كان ممن وُلد في الإسلام لم يستتب، ولو أقرّ السبّ وتمادى عليه وأبى التوبة منه فقتل على ذلك؛ كان كافراً وميراثه للمسلمين. ولا يُغسل ولا يُصلّى عليه ولا يُكفن بل تُستر^{١٢٢} عورته ويوارى كما يُفعل بالكفار."

وأما إذا أنكره ولم يعدل^{١٢٣} عليه بيّنة أو تاب ورجع وتبرأ عن الارتداد ودخل في دين الإسلام بل أتى بكلمتي الشهادة، ثم مات أو قتل حدّاً؛ مات مسلماً غُسل وكُفّن وصُلّي عليه ودُفن في مقابر المسلمين كسائر أهل الإسلام. هذا زُبدة ما فهم من شفاء القاضي العياض (ت. ١١٤٩/٥٤٤).^{١٢٤}

^{١١٦} الشفاء بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض، ٢/٢٤٤. ^{١١٧} ح - المسلم. ^{١١٨} رح: يعرض. ^{١١٩} ح + ونعم. ^{١٢٠} ح: يقتل. ^{١٢١} رح - لا تنفع. ^{١٢٢} ر: يستر. ^{١٢٣} ح: يقدر. ^{١٢٤} وأما منشأ هذه الأقوال قول البيهقي نقلاً عن السيف المسلول إذا سبّ مسلم واحداً من الأنبياء صلوات الله عليهم السلام، فإنه يقتل حدّاً ولا توبة له مع أنه معناه: لا يتخلص من القتل بسبب التوبة لأنه حق تعلق به حق العبد، ولا يسقط بالتوبة كسائر حقوق العباد. لا يخفى أنه لا يقبل منه الإيمان بعده أصلاً كما توهم لأنه لا يساعده عقل ولا نقل. أما الأول: فلأن الإيمان الكيفيات العارضة للإنسان سواء كان تصديقاً قلبياً أو لفظياً أو مجموعاً كما هو المختار عند الأعظم. وأما ما كان يمتنع أن لا يكلف الإنسان إذا جرى على لسانه التلفظ منه أو حل في قلبه معناه الحقيقي الذي هو منع له، وبدت كالنوب القابل إذا حل فيه الصبغ المشتمل على جميع شرائط الكمال.	^{٩٨} رح: القاسي. ^{٩٩} رح: بقتله. ^{١٠٠} ح + أن. ^{١٠١} ر: يفتقر. ^{١٠٢} ر: بهذا. ^{١٠٣} ح: أو بفعله. ^{١٠٤} بالصاد والهاء المهملتين حالة الإفاقة. رح: صحوه. ^{١٠٥} ح: أدخله. ^{١٠٦} ح: لما. ^{١٠٧} كلمة "معدور" في نسخة الأصل لا توجد ولكن في نخس الآخر موجودة، وأضفناها ليستقيم المعنى. ^{١٠٨} ح: استغنى. ^{١٠٩} ح + من. ^{١١٠} ر + رحمه الله تعالى. ^{١١١} ر: تريد. ^{١١٢} ر: نقصاً. ح: نقصي. ^{١١٣} ح: بحالة. ^{١١٤} ح: سجنه. ^{١١٥} من الوجع. صح في هامش أ.

وأقول: "بهذا يظهر أن من كفر من جوز الصلاة على مثله فقد ضلّ عن^{١٢٥} سواء السبيل. قد تقدّم أحوال من تكلم بهذه الكلمات من عند نفسه. وأما إذا حكى عن غيره إذا كان الحاكمي ممن تصدّى لأن يؤخذ عنه العلم أو رواية الحديث أو يقطع بحكمه أو شهادته أو كان ممن^{١٢٦} يقصّ^{١٢٧} العامة أو يؤدّب الصبيان ونقل ذلك على وجه الاستحسان،^{١٢٨} يجب على من بلغه ذلك^{١٢٩} من أئمة المسلمين إنكاره وبيان كفره وفساد قوله لقطع ضرره عن المسلمين.

والزندق، إذا تاب بعد القدرة عليه لا يقبل توبته عند مالك والليث وإسحاق وأحمد، ويقبل عند الشافعي.^{١٣٠} وفيه اختلاف بين الأعظم وأبي يوسف؛ وحكى ابن المنذر^{١٣١} عن علي بن طالب رضى الله عنه أنه يقبل توبته، للفرق بين من سب الرسول عليه السلام^{١٣٢} وبين من سب الله تعالى. فعلى المشهور القول باستتابته لأن النبي عليه السلام بشر، والبشر جنس يلحقهم^{١٣٣} المعزة إلا من^{١٣٤} أكرم^{١٣٥} الله تعالى بنبوته، والباري تعالى منزّه عن جميع المعاييب قطعاً. وليس من جنس يلحق^{١٣٦} المعزة بجنسه.

واعلم؛ إن ما تقرّر من تتبّع المعتبرات أن المختار إن من صدر منه ما يدل على تخفيفه عليه السلام (تعمدا) بعمد^{١٣٧} وقصد من عامة المسلمين يجب قتله ولا يقبل توبته، بمعنى الخلاص^{١٣٨} عن القتل. وإن أتى بكلمتي الشهادة والرجوع والتوبة لكن لو مات بعد التوبة، أو قُتل حداً مات ميتة الإسلام في غسله وصلاته ودفنه.

القسم الثالث: في حكم السابّ الذمي.

فإذا صرح بسبه أو عرّض أو استخفّ بقدرة أو وصفه بغير الوجه الذي كفر به، فلا خلاف عند الشافعية في قتله إن لم يسلم. لأنه لم يعط له الذمة والعهد^{١٣٩} على هذا. وهو قول عامة العلماء إلا أبا حنيفة^{١٤٠} والثوري وأتباعهما من أهل الكوفة. فإنهم قالوا لا يقتل^{١٤١} لأن ما هو^{١٤٢} عليه من الشرك أعظم، ولكن يعزّر ويؤدّب. وقيل لا يسقط إسلام^{١٤٣} الذمي السابّ قتله، لأنه حقّ النبي عليه السلام وجب عليه لهتك حرمة، وقصد إلحاق النقيصة والمعرة به

^{١٢٨} ح - يجب على.

^{١٢٩} ح - ذلك.

^{١٣٠} ر + رحمه الله تعالى.

^{١٣١} ح: المنذور.

^{١٣٢} ح - عليه السلام.

^{١٣٣} ح: تلحقهم.

^{١٣٤} ح - من.

^{١٣٥} ر: أكرمه.

^{١٣٦} ح: تلحق.

^{١٣٧} ح: لعمد.

^{١٣٨} ح: الخاص.

^{١٣٩} ح: أو العهد.

^{١٤٠} ح + رحمه الله.

^{١٤١} ح: يقبل.

^{١٤٢} ر ح - هو.

^{١٤٣} ر: الإسلام.

وأما الثاني: فلأن الشارع حكم ترتب الإيمان عليه ظاهراً كالفعل والصلاة عليه ودفنه مقابر المسلمين وغير ذلك. فإنه جعل مناط الأحكام الأمور الظاهرة المنضبطة، والقلبي أمر خفي لا يطلع عليه، بخلاف اللسان. فإنه مكشوف بلا سترة فينبسط به الأحكام الدنيوية. وإنما النزاع في الإيمان الحقيقي الذي يترتب الأحكام الأخروية، لأن الله تعالى علق عدم الانتفاع بالإيمان بإتيان بعض آياته حيث قال تعالى ﴿أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا﴾ [سورة الأنعام ١٥٨/٦] الآية. وهو إيمان اليأس مما لم يبلغ الإنسان إلى هذه الحالة تقبل منه الإيمان قطعاً، من أراد التفصيل فليطالع الأنعام من التفسير. ويؤيده قول الرسول عليه الصلاة والسلام: "يقبل الإيمان المؤمن ما لم يغرغر". منه. صح في هامش أ. | هذه النقلاّت موجود في نسخة ش، بالفروقات الكثيرة. | ح + في شفاة.

^{١٢٥} ر - عن.

^{١٢٦} ر: من.

^{١٢٧} ر ح: يعظ.

عليه السلام. فلم يكن رجوعه [١٥٢و] إلى الإسلام مسقطاً له كما لم يُسقط سائر حقوق المسلمين من قبل إسلامه، من قتلٍ وقذفٍ.

وإذا كنّا لا نقبل توبة المسلم فلأن يقبل^{١٤٤} توبة الكافر أولى. وإذا^{١٤٥} عرفت هذه التفاصيل فقد اتضح عندك أن من تردّد في وجوب قتل من قال بأنه عليه السلام من جملة الخاسرين فأصرّ على ذلك ثم أظهر إصراره حتى^{١٤٦} قال لمن استتاب منه: "فمن أي شيء أتوب؟ وأنا أرجو بهذا القول ثواباً جميلاً وأجرًا جزيلاً"؛ كان من الخاسرين الضالّين^{١٤٧} المضلّين الذين هم من حزب الشيطان،^{١٤٨} كما قال الله تعالى ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [سورة المجادلة ١٩/٥٨] وأمثال هذه الآية أكثر من أن يحصى في حق الخاسرين.

فالويل كلّ الويل لمن توقّف في وجوب قتل ذلك المقرّ^{١٤٩} ولعنته^{١٥٠} ونحن لا نتوقف فيه، فلعنة الله عليه وعلى من تبعه في هذا الرأي الخبيث.

وقد ختمنا مباحث السبّ بمسألة تكفير أهل الخسران، ليكون ختامه مسكاً يستريح به أرواح المسلمين والمسلمات. ومن طلب^{١٥١} مشاهدة هذه الكلمات فلينظر في الكتب الكلامية وكتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى والسيف المسلول على من سبّ الرسول.^{١٥٢}

^{١٤٤} ر: ح: نقبل.

^{١٤٥} ر: فإذا.

^{١٤٦} ر + لو.

^{١٤٧} من قذف النبي صلى الله عليه وسلم مسلماً كان أو كافراً كذا في السيف المسلول. صح في هامش أ.

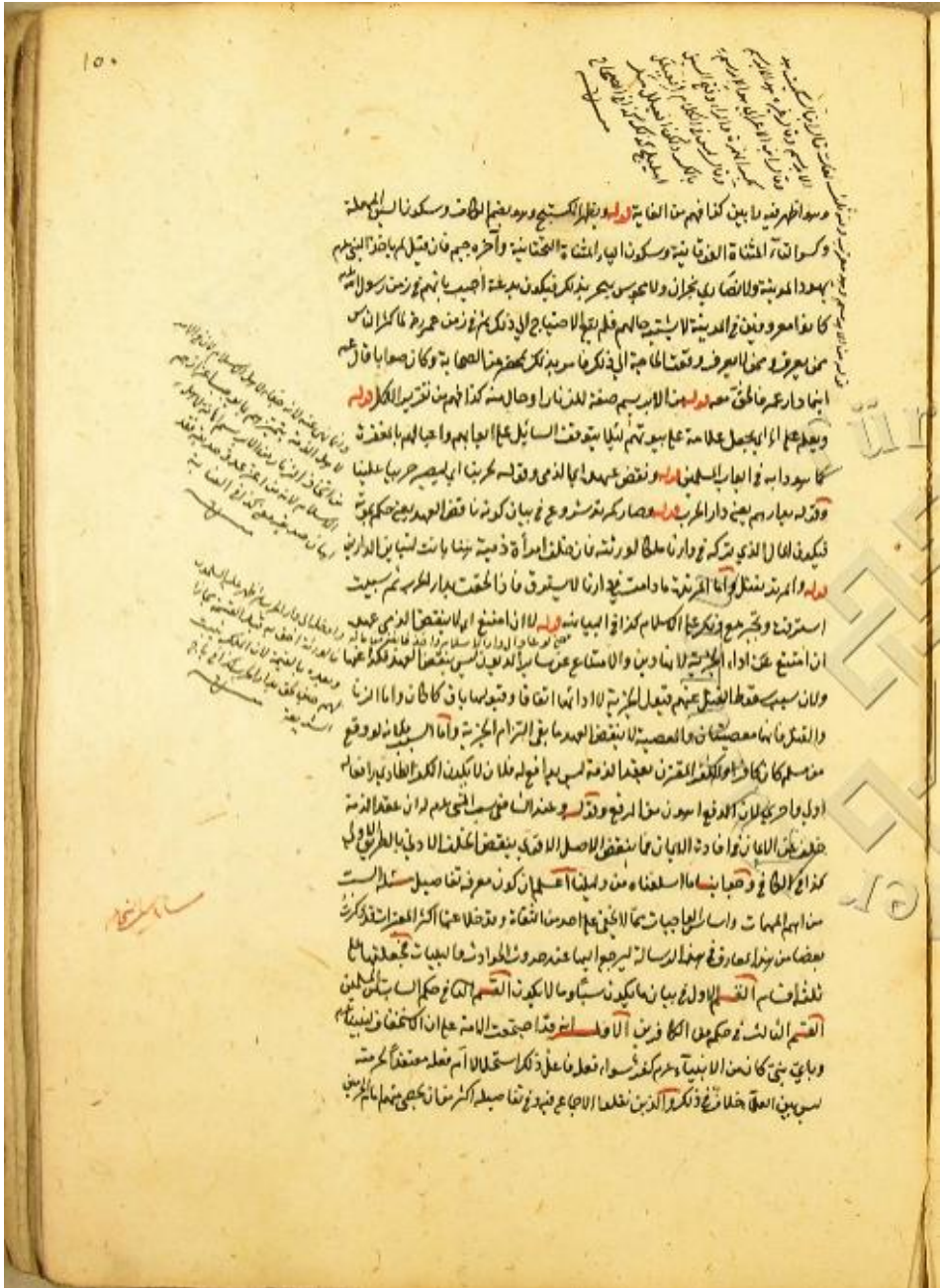
^{١٤٨} ح - كما قال الله تعالى ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [سورة المجادلة ١٩/٥٨] وأمثال هذه الآية أكثر من أن يحصى في حق الخاسرين.

^{١٤٩} ر: ح: المقرّ.

^{١٥٠} ر: ح: ولعنته.

^{١٥١} ح: اهتم.

^{١٥٢} ر + تمت الرسالة المسماة بسبّ النبي عليه السلام لأخي جَلْبِي رحمه الله تعالى. | ح + تمت رسالة السبّ. هذه الرسالة التي كتبها الفاضل المحقق المسمى بأخي جَلْبِي في حاشية على صدر الشريعة في باب الجزية (فاطلمه تجد). إلا أنها لم تقابل بصحيح النسخة.

Resim 1: *Zahîratü'l-ukbâ*'nın müellif nüshası içinde yer alan *Risâle fî sebbi'n-Nebî*'nin yer aldığı sayfa ve “*Mesâilü sebbi'n-Nebî Aleyhisselâm*” şeklinde konu hakkında düşülen kayıt

